

CHRISTOFFER HOLM

Rostbältet bakom kriget och ”sorgen över en förlorad värld”

*Industrinostalgi och historia som politiska verktyg
i Ukrainakrisen*

Den 24 februari 2022 meddelade president Vladimir Putin att Ryssland inlett en militäroperation i Ukraina för att ”skydda människor som i åtta års tid upplevt förnedring och folkmord begångna av regimen i Kiev”. Enligt Putin var målet att både skydda civila i landets östra delar och trygga Krimhalvöns framtid.¹ Europa och den övriga västvärlden reagerade med chock både på den ryska presidentens argument och på att det för första gången på tiotals år nu pågick ett krig i Europa.² Många glömde bort att det ”nya” kriget egentligen påbörjats i Ukrainas östligaste delar, i den så kallade Donbass-regionen, redan 2014. Sedan dess hade dessutom en diplomatisk tvekamp pågått mellan öst och väst, med Ukraina som både en spelbricka och en aktiv part, om huruvida Ukraina och särskilt landets östligaste delar, politiskt, ekonomiskt och militärt ska vända sig mot Västeuropa eller den Ryska federationen. Kriget visade sig snabbt göra historia till politik. Ukrainakrisen hade redan länge haft drag av vad man skulle

-
1. Max Fisher, 'Putin's case for war, annotated', *The New York Times* 24.2.2022, www.nytimes.com/2022/02/24/world/europe/putin-ukraine-speech.html (hämtad 29.3.2022).
 2. Caroline de Gruyter, 'Putin's war is Europe's 9/11', *Foreign Policy* 28.2.2022, www.foreignpolicy.com/2022/02/28/putins-war-ukraine-europe-hard-power (hämtad 29.3.2022).

kunna kalla ett propaganda- och informationskrig, och grunden till konflikten låg långt bak i de två ländernas gemensamma och separata förflutna och historieskrivningar. Nu togs nya steg. I bakgrunden fanns ett flertal både konstruerade och faktiska historiska aspekter som den ryska regimen och separatister i Donbass kunnat bruka som stöd för en starkare koppling till Ryssland sedan 2014, men även långt innan.³ En av dem var avindustrialiseringen av östra Ukraina och den nostalgi som regionen i tiotal år upplevt efter industrins glansdagar under sovjettiden.

Syfte och avgränsning

I denna uppsats studerar jag hur avindustrialisering och industrinostalgi i östra Ukraina porträtterats, och hur dessa fenomen därmed haft potential att fungera som politiska och åsiktspåverkande verktyg, främst i artiklar och diskurser i engelskspråkiga medier sedan Ukrainakrisens början år 2014 fram till och med Rysslands invasion av Ukraina 2022. Syftet är inte att ge en komplett historisk överblick av bakgrunden till krisen och kriget i Ukraina, utan i första hand att studera hur journalister, experter, politiker och invånare i östra Ukraina dels förklarar en del av orsakerna till krisen genom avindustrialisering och industrinostalgi, dels använt dessa narrativ som argument i medietexter för en bred och främst västerländsk publik.

Studier som tangerar denna tematik har veterligen inte utförts. Där emot existerar en del studier kring industriarv och dess bruk, även politiskt, i samband med konflikten i östra Ukraina. Den studie som står närmast tematiken i denna uppsats är Iryna Sklokinas och Volodymyr Kulikovs "Industrial heritage and its multiple uses in Donbas, Ukraine" från 2021. Studiens fokus ligger på hur man hanterat industriminnet i Donbass under främst 1900-talet och fram till 2010-talet och utgår bland annat från intervjuer med lokalbefolkningen. Även om fokus inte specifikt ligger på politiskt bruk av industriarv eller industrinostalgi

3. Historiska myters roll i mobiliseringen av etnonationella rörelser har varit stor i otaliga konflikter kring nationsbyggen, självständighet och separatism genom historien. Även i östra Ukraina har detta bruk av historien varit tydligt ända sedan Sovjetunionens fall. För en tidig studie av detta och bakgrunden till olika etnonationella argument i Ukrainakonflikten, se Andrew Wilson, "The Donbas between Ukraine and Russia. The use of history in political disputes", *Journal of Contemporary History* (1995:30:2), s. 265–289.

fyller Sklokina och Kulikovs artikel en stor lucka om hur industrin överlag brukats som ett verktyg i olika lokala strävanden för att bevara historien och bygga identitet i östra Ukraina, även efter 2014. Dessutom ställer skribenterna viktiga frågor om vilken roll det industriella arvet spelar för regionen och dess invånares visioner för framtiden. Dessa processer har en tydlig koppling till både den försvinnande industriglansen och den 2014 inledda militära konflikten. De påverkas av informationskriget och påverkar nationsbygget.⁴

Forskning om vilka andra faktorer och narrativ som påverkat identitetsuppfattningen och den allmänna opinionen i Ukrainas östligaste delar, om en separation från eller fortsatt tillhörighet till Ukraina, har studerats i långt större mån.⁵ Detsamma gäller exempelvis hur Donbass som historisk region påverkat den regionala identiteten.⁶ Studier har också fokuserat på en ”pågående identitetsförändring” i östra Ukraina, men utan att beakta exempelvis nostalgi och ekonomi.⁷ Detsamma gäller för olika politiska analyser av läget liksom av de ideologiska och intressegrundade orsakerna till konflikten och utvecklingen i östra Ukraina ända sedan Sovjetunionens fall, särskilt från och med 2010-talets politiska omvälvningar i landet och Rysslands involvering i krisen sedan 2014. Dessa, liksom ekonomiska analyser, har publicerats i stort antal sedan 2014.⁸ Få av dessa tar ändå upp det industriella

-
4. Iryna Sklokina & Volodymyr Kulikov, 'Industrial heritage and its multiple uses in Donbas, Ukraine', *Regional Studies of Russia, Eastern Europe, and Central Asia* 10 (2021:1), s. 33–60.
 5. Exempelvis Ihor Stebelsky, 'A tale of two regions. Geopolitics, identities, narratives, and conflict in Kharkiv and the Donbas', *Eurasian Geography and Economics* 59 (2018:1), s. 28–50; Tatiana Zhurzhenko, 'A divided nation? Reconsidering the role of identity politics in the Ukraine crisis', *Die Friedens-Warte* 89 (2014:1/2), s. 249–267; K. Balabanov et al., 'Regional identity in Ukraine. Formation factors and functions', *Studia Politica. Romanian Political Science Review* 19 (2019:3–4), s. 491–513.
 6. Oleksiy Gnatiuk & Anatolii Melnychuk, 'Identities with historical regions. Are they adapting to modern administrative division? The case of Ukraine', *European Spatial Research and Policy* 26 (2019:1), s. 175–194.
 7. Gwendolyn Sasse & Alice Lackner, 'War and identity. The case of the Donbas in Ukraine', *Post-Soviet Affairs* 34 (2018:2–3), s. 139–157.
 8. Exempelvis A. Maiorova (ed.), *Donbas in Flames. Guide to the Conflict Zone* (Lviv 2017); John Lough et al., *The Struggle for Ukraine* (London 2018); Fyodor I. Kushnirsky, 'Ukraine's relations and trade with Russia. A game-theoretical illustration', *Journal of Economics, Management and Trade* 21 (2018:10), s. 1–13; Tor Bukkvoll, 'Why Putin went to war. Ideology, interests and decision-making in the Russian use of force in Crimea and Donbas', *Contemporary Politics* 22 (2016:3), s. 267–282.

förflutna som en faktor, möjligtvis därför att en del invånare i Donbass har ansett att omnämmandet av socioekonomiska faktorer som orsaker till kriget har gynnat Putins agenda.⁹ Trots det inkluderas en del av dessa studier och artiklar, relevanta för denna uppsats. För att ge läsaren möjlighet att dra egna slutsatser av hur det förflutna haft potential att påverka nostalgin och politiken ingår också en relativt utförlig bakgrund till traktens industrihistoria.

Materialet som studeras utgörs av artiklar och diskussioner i engelskspråkiga medier, såsom traditionella dagstidningar och tidskrifter samt olika nätforum och nättidningar.¹⁰ I och med den språkliga avgränsningen utelämnas oundvikligen en del perspektiv. Dessutom är det självklart att de engelskspråkiga och oftast västerländska eller västerländskt sinnade medierna, i och med den militära konflikten sedan 2014, inte har kunnat nå alla berörda parter för att få en så nyanserad bild som möjligt av uppfattningen om avindustrialiseringens och industriminnetts roll i krisen. Risken för favorisering, politiska agendor och snedvridning existerar givetvis också, men här bör påtalas att de medietexter som inkluderats i denna analys, åtminstone enligt mediets eller plattformens uttalade agenda, strävar efter att ge en nyanserad bild och låta olika perspektiv komma till tals.¹¹ På grund av avgränsningen uteblir ändå framför allt ett rysknationellt men också ukrainskspråkigt perspektiv. Trots det argumenterar jag för vikten av en analys av främst engelskspråkig media. En sådan ger en bild av hur industri och historia använts i de narrativ som förmedlats till den stora allmänheten om konflikten, särskilt för en publik i den västerländska världen

9. Shaun Walker, *Putins nya Ryssland och det förflutnas skuggor* (Stockholm 2020), s. 285.

10. Mediartiklarna som refereras och analyseras i denna uppsats har valts för att ge en så stor bredd som möjligt både med tanke på mediets och organisationens härkomst liksom målgrupp, syfte och spridningsområde. Majoriteten av artiklarna härstammar från medier och organisationer som är fria och ej statskontrollerade, oberoende av om de är kommersiella, icke-vinstdrivande eller statsfinansierade. För att få ett perspektiv också från Östeuropa och Ryssland har artiklar därifrån inkluderats. Urvalskriterierna har även då beaktat att medierna följer källkritiska principer och god journalistisk sed. Däremot har deras politiska vinkling inte begränsat urvalet. Medierna som studeras i denna uppsats är både mer allmänt nyhetsinriktade medier och medier som fokuserar på specifika ämnesområden, såsom ekonomi och politik.
11. Även en del mindre seriösa källor och artiklar av mer omtvistade skribenter inkluderas för att ge perspektiv på de olika narrativen i konflikten. Då dessa används och citeras påpekas detta i texten eller notapparaten.

som i och med det ryska angreppet på Ukraina i februari 2022 blev en ännu aktivare part i krisen än tidigare.

Nostalgia som politiskt verktyg

Längtan till det förflutna och en viss melankoli över vad som varit, är ett vanligt fenomen då människan blickar bakåt. Om individen eller samhället dessutom upplever ett ”missmod i nuet” och känner oro inför framtiden, har nostalgia potential att förstärkas ytterligare.¹² Själva begreppet nostalgia härstammar från grekiska *nostos* (att återvända hem) och *algia* (längtan), och har traditionellt setts som längtan till något som inte längre existerar eller som aldrig ens funnits.¹³

Kulturteoretikern Svetlana Boym har tydligt visat hur nostalgia under 2000-talet kan handla om ett förflutet som kunde ha varit, inte hur det egentligen var. Nostalgia fabriceras allt oftare som kompensation för att något inte blivit som man hoppats. Denna kreativa eller ”restorativa” nostalgia bildar fantasier i nuet och handlar ofta om ett perfekt förflutet som samhället försöker förverkliga i framtiden.¹⁴ Därtill kan nostalgia kopplas till framsteg. Då tron på framsteg förloras eller då framstegen upphör väcks nostalgin.¹⁵ Nostalgia kan därmed blicka framåt och nyttjas för samtida behov eller framtida önskningar, det vill säga vara både reaktionär och progressiv.¹⁶ Nostalgia är därmed ett komplicerat fenomen med både många orsaker och bruk. Ett syfte med denna uppsats är därför också att ge en mer nyanserad bild av nostalgia, något som länge efterfrågats inom forskning kring exempelvis industrinedläggningar. Minnet av nedlagd industri har länge avfärdats som enbart ”simpel nostalgia”, på engelska även kallat *smokestack nostalgia*, men fenomenet har under 2000-talet problematiserats alltmer.¹⁷

-
12. Cecilia Trenter, 'Tre vägar mot framtiden. Industrimiljöer som nostalgiska utopier', Peter Aronsson (red.), *Platser för en bättre värld. Auschwitz, Ruhr och röda stugor* (Falun 2009), s. 131.
 13. Svetlana Boym, *The Future of Nostalgia* (New York 2001), s. XIII.
 14. *Ibid.*, s. 351.
 15. Michael Pickering & Emily Keightley, 'The modalities of nostalgia', *Current Sociology* 54 (2006:6), s. 920.
 16. Laurajane Smith & Gary Campbell, 'Nostalgia for the future'. Memory, nostalgia and the politics of class', *International Journal of Heritage Studies* 23 (2017:7), s. 612–627.
 17. Se Tim Strangleman, 'Smokestack nostalgia', 'Ruin porn' or working-class obituary. The role of deindustrial representation', *International Labor and Working-Class History* 84 (2013); Jefferson Cowie & Joseph Heathcott (eds.), *Beyond the Ruins. The Meaning of Deindustrialization* (Ithaca 2003); Smith & Campbell, 'Nostalgia for the future'.

Ett sätt att nyansera synen på nostalgi är att studera hur nostalgi, precis som historia, kan brukas i dagens samhälle, bland annat politiskt och populistiskt. Detta forskningsområde har de senaste åren blivit allt populärare.¹⁸ Det senaste decenniet har traumat av förlorad industri och industrinostalgi nämligen haft en avgörande roll i ett flertal omvälvande politiska beslutsprocesser och folkrörelser för förändring, även i västvärlden.¹⁹ Ett tydligt exempel är Donald Trumps inriktning på väljare i det amerikanska så kallade rostbältet inför presidentvalet i USA 2016. De forna industriområdenas trauma av att under tiotals år ha förlorat industri och jobb till utlandet kombinerades med löften om att industrin skulle återvända hem genom Trumps utlovade Amerika-fokuserade politik.²⁰ Efteråt har forskning visat att en del av Trumps valframgång mycket riktigt handlade om missnöjet bland väljarna och om Trumps bruk av det.²¹

Motsvarande gäller Storbritannien och utträdet ur EU. I boken *What we have Lost. The Dismantling of Great Britain* (2019) målar James Hamilton-Paterson upp hur nostalgin och hoppet om att åter skapa det forna industrialiserade Storbritannien var avgörande i beslutet om att lämna EU. Brexit baserade sig på en nostalgi som handlade om en tid som de flesta som röstade inte ens hade varit med om. Då nostalgi användes på detta sätt glömde eller ignorerade samhället lätt det negativa med den tid nostalgin ompändde, såsom klassmotsättningar och miljöproblem.²² Bland annat därför kan nostalgi upplevas som något negativt, och därmed förnekas nostalgi också ofta alltmer i

18. Till exempel Sophie Gaston & Sacha Hilhorst, *At Home in One's Past. Nostalgia as a Cultural and Political Force in Britain, France and Germany* (Demos 2018).

19. Behovet av att ge forskningsutrymme för arbetarklassens nostalgi i förhållande till politiska och populistiska omvälvningar under 2010-talet har bland annat påtalats av Laurajane Smith och Gary Campbell, se Smith & Campbell, "Nostalgia for the future".

20. 'Can President Trump rescue the Rust Belt?', *The Week* 18.2.2017, www.theweek.com/articles/686314/president-trump-rescue-rust-belt (hämtad 29.2.2022); John Russo & Sherry Linkon, 'Why Trump is in Youngstown', *Billmoyers.com*, 15.8.2016, www.billmoyers.com/story/why-trump-is-in-youngstown (hämtad 29.3.2022).

21. Michael McQuarrie, 'The revolt of the Rust Belt. Place and politics in the age of anger', *The British Journal of Sociology* 68 (2017:1), s. 120–152; Steven High, 'Donald Trump and the Rust Belt 5. The deindustrial roots of a political upset', *20 & 21. Revue d'histoire* 144 (2019:4), s. 35–51.

22. James Hamilton-Paterson, *What We Have Lost. The Dismantling of Great Britain* (London 2019), s. 19–20, 24.

takt med hur mycket den brukas. Att problematisera denna glömska är ett annat sätt att nyansera nostalgi.²³

Utöver detta är det viktigt att se på de geografiska aspekterna av nostalgi, att ge rummet större uppmärksamhet, något som socialgeografen Alastair Bonnett påpekat. Sedan sent 1800-tal har nostalgi varit ett främst tidsligt fenomen, en ”förkärlek för det förflutna”.²⁴ Eftersom exempelvis krisen i Ukraina har starka geografiska dimensioner är det dock viktigt att se på nostalgin och på det förflutna även ur ett rumsligt perspektiv, något som den rumsliga vändningen inom historia talat för relativt länge.²⁵ Globaliseringen har dock på många håll underminerat det lokals relevans och samtidigt reducerat platsens och rummets betydelse, något som kallats både *end of geography* och *end of place*. Enligt Bonnett är det trots detta tydligt att platser och rum, både lokala och globala, fortfarande har stor betydelse för människan.²⁶ Inom industriminnesforskningen har rummet som vittne till det förflutna tillskrivits betydelse ända sedan 1970-talet, men som fullvärdig källa har det fått större värde först på 2000-talet.²⁷ Om man studerar regioner och orter som upplevt avindustrialisering är det självklart att rummet är viktigt. Det gäller särskilt i östra Ukraina.

Bakgrunden till industrinostalgin i Donbass

Avindustrialiseringen har för Ukrainas del varit som starkast i den ukrainska delen av det så kallade Donetskbäckenet, Donbass, där de sedan 2014 omstridda regionerna Donetsk och Luhansk ligger.²⁸ Här i

23. Boym, *The Future of Nostalgia*, s. XIV; Michael Kammen, *Mystic Chords of Memory. The Transformation of Tradition in American Culture* (New York 1991), s. 688.

24. Alastair Bonnett, *The Geography of Nostalgia. Global and Local Perspectives on Modernity and Loss* (London 2016), s. 2.

25. För ett rumsligt perspektiv på Ukrainas historia och roll som ett gränsland, se Karl Schlögel, *Ukraine. A Nation on the Borderland* (London 2018).

26. Bonnett, *The Geography of Nostalgia*, s. 1, 2, 13.

27. Maths Isacson, 'Industrisamhällets faser och industriminnesforskningens uppgifter', Dag Avango & Brita Lundström (red.), *Industrins avtryck. Perspektiv på ett forskningsfält* (Stockholm 2003), s. 26, 37.

28. Hiroaki Kuromiya, 'The Donbas. The last frontier of Europe?', Oliver Schmidtke & Serhy Yekelchyk (eds.), *Europe's Last Frontier? Belarus, Moldova, and Ukraine between Russia and the European Union* (New York 2008), s. 103–105. Vid Ukrainas självständighetsförklaring år 1991 splittrades den industriella Donbassregionen även geografiskt då Donetsk oblast och Luhansk oblast blev kvar på den ukrainska sidan medan Rostov oblast övergick till den ryska. Industrin i trakterna kring dagens Rostov är fortfarande stark, och området är bland annat Rysslands största producent

Luhansk restes det första järnvalsverket, i det som är dagens Ukraina, år 1795 med utrustning från Storbritannien och för militära behov.²⁹ De stora kolfyndigheterna som hittades i trakten 1721 hade stor potential, men började exploateras på allvar först under början av 1800-talet.³⁰

På 1860- och 1870-talen byggdes ett stort industriellt landskap upp och fick snart namnet Donbass (en förkortning av Donetskkolbäckenet: *Donetskyi vuhilnyi basein*). Centralorten Juzovka (som Sovjetunionen döpte om till Stalino år 1924 och som under avstaliniseringen fick namnet Donetsk år 1961) växte från att sedan 1870-talet ha varit centrerad kring ett järnverk ägt av den walesiska industrialisten John Hughes, till att bli en industriort byggd med utländskt kapital och med främst ryska arbetare. På 1860-talet öppnade den första järnvägen i trakten, men trots den snabba utvecklingen var det som skulle bli dagens Ukraina vid sekelskiftet ändå fortfarande övervägande agrart, och produktionen var fokuserad på råvaror som sedan såldes till dagens Ryssland för vidareförädling. Färdiga produkter köptes i sin tur till stor del från Ryssland.³¹ Därmed lades grunden för ett historiskt beroende mellan dagens östra Ukraina och Ryssland, redan före Sovjetunionens uppkomst. Samtidigt fick Donbassregionen genom inflyttande ryska industriarbetare fler ryskspråkiga invånare, och regionen upplevde vad ukrainska historiker kallat en russifiering.³² På den här tiden utgjordes det som är dagens Ukraina sedan två seklers bakåt av olika administrativa delar under det ryska imperiet och en distinkt ukrainsk nation var, åtminstone i ryska ögon, något fjärran. Kiev upplevdes av det ryska imperiet som de "ryska städernas moder", och en separat ukrainsk kultur och historia undertrycktes av den ryska överheten.³³

av jordbruksutrustning. I denna uppsats studeras dock nostalgien enbart på den ukrainska sidan. För en inblick i den industriella situationen i Rostovtrakten, se Britannica, The Editors of Encyclopaedia, 'Rostov-on-Don', *Encyclopedia Britannica* (2018), www.britannica.com/place/Rostov-on-Don (hämtad 29.3.2022).

29. European Route of Industrial Heritage, 'On the industrial history of Ukraine', www.erih.net/how-it-started/industrial-history-of-european-countries/ukraine (hämtad 29.3.2022).
30. Britannica, The Editors of Encyclopaedia. 'Donets Basin'. *Encyclopedia Britannica*, 22.1.2020, www.britannica.com/place/Donets-Basin (hämtad 29.3.2022).
31. European Route of Industrial Heritage, 'On the Industrial History of Ukraine'.
32. Wilson, 'The Donbas between Ukraine and Russia', s. 274.
33. Bohdan Nahaylo, *The Ukrainian Resurgence* (London 1999), s. 8.

Azovstals stålverk i Mariupol har varit en av symbolerna för industrin i östra Ukraina. Under kriget 2022 blev stålverket den sista försvarsställningen för de ukrainska styrkorna i staden och skadades allvarligt. Här på en bild från 2021. Foto: Wikimedia Commons.

I slutet av 1800-talet ökade exploateringen av kolfyndigheterna i Donbass och år 1913 producerade Donetskområdet 87 procent av Rysslands bruk av kol och 74 procent av allt tackjärn.³⁴ Den ukrainska industrins koppling till Ryssland blev dock ännu starkare i och med åren av politisk och militär oro i Ukraina från och med 1917 och särskilt 1918, då den kortvariga Ukrainska folkrepubliken utropat sin självständighet men kort därefter störtats av Centralmakterna, anført av kejsardömet Tyskland som hade egna intressen i öster. Åren därpå följde ett flertal olika ukrainska politiska fraktioners försök att bli självständiga från Ryssland. I landets östra delar hade därtill Ukrainska socialistiska sovjetrepubliken (Ukrainska SSR) utropats redan 1917 och landet hade därmed splittrats. Vid Ukrainas slutliga anslutning till den nybildade Sovjetunionen år 1922, var Donetskområdet en del av Ukrainska SSR efter att fyra år tidigare för en kort tid ha varit den självständiga Sovjetrepubliken Donetsk-Krivoj Rog. Nu blev hela dagens Ukraina en del av

34. Britannica, The Editors of Encyclopaedia. 'Donets Basin'.

Sovjetunionen, efter att området åren innan splittrats mellan ett flertal olika statsbildningar, sargats av strider och invasioner, och även förlorat mark till Polen, Tjeckoslovakien och Rumänien.³⁵

Efter de turbulenta åren investerade sovjetledningen i Moskva stort i återuppbyggnaden och expansionen av fabriker som skadats under första världskriget. Stålverk, traktorfabriker och lokomotivfabriker grundades i Charkiv, Zaporizjzja och Luhansk medan världens största vattenkraftverk invigdes vid floden Dnepr.³⁶ Huvudmålet var att bygga upp en industri som skulle tjäna militära behov. Exploateringen av landsbygden var stor och ledde under 1930-talet till en förödande svält, som ukrainska historiker på 1980-talet började kalla *Holodomor* (ung. mord genom svält). Dess orsaker har länge varit omdebatterade, svälten har till och med jämförts med Förintelsen, och tragedin har stannat kvar i det kollektiva minnet hos ukrainarna, särskilt på landsbygden.³⁷ Trots nödåren, med miljontals dödsoffer som följd, fortsatte industrin att expandera. I slutet av 1930-talet var Ukraina inte bara Sovjetunionens utan en av världens största producenter av tackjärn och kol.³⁸ De flesta städerna byggdes kring en gruvrelaterad verksamhet och koplades därmed oundvikligen till den sovjetiska industrialiseringen.³⁹

-
35. Nahaylo, *The Ukrainian Resurgence*, s. 8–11. För en grundligare inblick i de oroliga tiderna åren 1917–1922, se Wolfram Dornik et al., *The Emergence of Ukraine Self-Determination, Occupation, and War in Ukraine, 1917–1922* (Edmonton 2015). Frågan om förhållandet mellan ukrainska försök till självstyre och den ryska graden av kontroll över det som är dagens Ukraina genom århundradena är mycket politiserad. För en grundligare och kritisk analys av ukrainsk nationalism genom både den ryska och sovjetiska samt självständiga tiden efter 1991, se exempelvis Georgiy Kasianov & Philipp Ther (eds.), *A Laboratory of Transnational History. Ukraine and Recent Ukrainian Historiography* (Budapest 2009); Nicolai Petro (ed.), *Ukraine in Crisis* (London 2017).
36. European Route of Industrial Heritage, 'On the industrial history of Ukraine'.
37. Andrzej Gil, 'Between Russia and Ukraine. Donbas region as area of confrontation or agreement. Conditionings and perspectives', Artur Jan Kukuła (ed.), *Political, Social and Economic Conditions of Development of Contemporary Ukraine and its Regions* (Lublin 2016), s. 83. För en diskussion om svältens orsaker och följder samt om huruvida det var en naturlig svält eller rent av ett folkmord, se exempelvis Stanislav Kulchytskyi, 'The Holodomor of 1932–33. How and why?', *East/West. Journal of Ukrainian Studies* 2 (2015:1); Sergei Nefedov & Michael Ellman, 'The Soviet famine of 1931–1934. Genocide, a result of poor harvests, or the outcome of a conflict between the state and the peasants?', *Europe-Asia Studies* 71 (2019:6); Mark Tauger, 'Debate. Arguing from errors: On certain issues in Robert Davies' and Stephen Wheatcroft's analysis of the 1932 Soviet grain harvest and the Great Soviet Famine of 1931–1933', *Europe-Asia Studies* 58 (2006:6).
38. European Route of Industrial Heritage, 'On the industrial history of Ukraine'.
39. Walker, *Putins nya Ryssland*, s. 243.

Efter andra världskriget genomförde Sovjetunionen en motsvarande återuppbyggnad av den krigsskadade industrin. Nu blev flygindustrin i Kiev och Charkiv central. Dessutom producerade Ukraina snart hälften av Sovjetunionens pansarvagnar och missiler, en stor del av dem i Donbass.⁴⁰ Samtidigt som miljontals ukrainare flyttade till andra delar av Sovjetunionen flyttade återigen många ryssar till Donbass för att jobba inom industrin, och 1959 hade antalet etniska ryssar ökat till 2,55 miljoner från att ha varit 0,77 miljoner år 1926. Kort före 1991 hade de ökat till 3,6 miljoner.⁴¹ Industrin fortsatte att växa, men satsningarna på produktivitet var små och resurserna och arbetskraften dränerades. Sovjetunionen började dessutom investera mer i Asien, och Ukrainas betydelse minskade.⁴²

År 1991 då Ukraina förklarade sig självständigt och Sovjetunionen förlorade sina sista reella chanser att överleva i någon form, var Ukraina trots den långa industrihistorien ett av de fattigaste länderna i den forna unionen med en BNP på drygt 1 300 dollar per capita. Det svåra 1900-talet med två för Ukraina mycket destruktiva världskrig och en rovdrift och kollektivisering inom jordbruket och industrin, hade haft ett högt pris.⁴³ Utgångsläget i både Donbass och det övriga landet var därför allt annat än bra. Även om en övervägande majoritet i den ukrainska delen av Donbass röstade för självständighet från Sovjetunionen år 1991 (84 procent i Donetsk oblast och 77 procent i Luhansk oblast) växte sig missnöjet med den nya självständiga staten snart starkt. Ekonomin försämrades ytterligare, inflationen ökade dramatiskt och redan 1993 hade industrin kollapsat och medellönerna sjunkit med 80 procent sedan sovjettiden tre år tidigare. Regeringen i Kiev kritiserades för att ha misskött och ignorerat Donbass. År 1993 följde en strejk bland traktens kolgruvearbetare

40. European Route of Industrial Heritage, 'On the industrial history of Ukraine'.

41. Wilson, 'The Donbas between Ukraine and Russia', s. 275. Här bör påpekas att dessa identiteter givetvis var mycket lösa. Särskilt i östra Ukraina och de närliggande ryska områdena var det svårt att enkelt definiera vem som var rysk eller ukrainsk.

42. European Route of Industrial Heritage, 'On the industrial history of Ukraine'.

43. Pekka Sutela, *The Underachiever. Ukraine's Economy Since 1991* (Washington D. C. 2012), s. 3. Den tillgängliga statistiken är bristfällig, men enligt Sutela är dessa uppgifter de mest tillförlitliga. Liknande uppgifter men med en BNP per capita på drygt 1 400 dollar ges av Världsbanken: World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files. 'GDP per capita (current US\$) - Ukraine', https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD?end=2021&locations=UA&most_recent_year_desc=true&start=1987&view=chart (hämtad 2.8.2022)

vilket ledde till en konflikt som historikern Lewis Siegelbaum kallat en strid mellan Donbass och resten av landet. Orsaken till att trakten röstat för självständighet från Sovjetunionen hade varit att lokalsamhällena, företagen och städerna skulle få mer makt, inte att den centrala makten enbart skulle förskjutas från Moskva till Kiev.⁴⁴

År 1994 följde en konsultativ folkomröstning bland annat om huruvida Ukraina och de östra regionerna borde göra ryska till ett officiellt språk och om Ukraina borde utöka samarbetet med Oberoende staters samväldet (OSS), som grundats av Ryssland, Ukraina⁴⁵ och Belarus som en lös sammansättning och fortsättning på Sovjetunionen år 1991.⁴⁶ Över 90 procent röstade för förslagen men inget av dem genomfördes.⁴⁷

Däremot lyckades strejkarna få mer uppmärksamhet från Kiev och en del ekonomisk hjälp. Vissa mindre strejker fortsatte under 1990-talet men kraven på autonomi minskade. Trots det visade ett flertal gallupar att invånarna i Donbass var mer benägna att förespråka starkare band till Ryssland och var mer skeptiska till västerländskt inspirerade marknadsreformer än invånarna i övriga delar av Ukraina. Avindustrialiseringen fortsatte dessutom i takt med bland annat liberaliseringsreformer som krävdes av Världsbanken.⁴⁸ Vid 2000-talets början var BNP per capita enligt vissa beräkningar kring 600 dollar, vilket innebar mer än en halvering på knappa tio år.⁴⁹ Dessutom var regionen ytterst

44. Kuromiya, 'The Donbas. The last frontier of Europe?', s. 103–105.

45. Ukraina var medlem av OSS fram till 2018.

46. Kataryna Wolczuk, *The Moulding of Ukraine. The Constitutional Politics of State Formation* (Budapest 2001), s. 77–78.

47. Paul Kubicek, 'Structure, agency, and secessionism in the Soviet Union and Post-Soviet States', Don Harrison Doyle (ed.), *Secession as an International Phenomenon. From America's Civil War to Contemporary Separatist Movements* (Athens 2010), s. 286–287.

48. Kuromiya, 'The Donbas. The last frontier of Europe?', s. 103–105; Kubicek, 'Structure, agency, and secessionism in the Soviet Union and Post-Soviet States', s. 287. För en grundligare analys av den ekonomiska och politiska utvecklingen i Ukraina på 1990-talet, se King Banaian, *The Ukrainian Economy since Independence* (Cheltenham 1999). Vid millennieskiftet intresserade sig ekonomer och andra forskare i väst för särskilt den ekonomiska utvecklingen i Ukraina, och bland annat för varför Ukraina inte utvecklades som exempelvis Polen efter Sovjetunionens fall, se James Dean, 'Ukraine. Europe's forgotten economy', *Challenge* 43 (2000:6), s. 93–108.

49. Precis som läget vid självständigheten 1991 var Ukrainas BNP vid den här tiden svår att mäta. Andra beräkningar har visat att BNP per capita kan ha varit så hög som 1 200 dollar. Se Dean, 'Ukraine. Europe's forgotten economy', s. 94.

Den Orangea revolutionen år 2004 hade en stor inverkan på den politiska utvecklingen i Ukraina, och i förlängningen även för hur situationen utvecklades i Donbass. Foto: Wikimedia Commons.

beroende av Ryssland för energi till den energikrävande tunga industrin.⁵⁰ Först på 2000-talet återhämtade sig ekonomin, bland annat tack vare oligarkernas investeringar, efter att ha försämrats under hela 1990-talet.⁵¹ Nästa skede i utvecklingen blev följaktligen en starkare privatisering med efterföljande korruption. Oligarkernas maktkoncentration ledde till att Donbass blev känt som "den minst demokratiska och mest lömska regionen i Ukraina".⁵² Samtidigt stärktes ändå Ukrainas ekonomi och fick allt fler drag av en marknadsekonomi.⁵³

Under 2000-talet har Donbass självständighetstankar aktualiserats i och med den så kallade Orangea revolutionen efter presidentvalet 2004. I samband med den gav de östra delarna av Ukraina sitt stöd

50. Ibid., s. 94, 98.

51. Sutela, *The Underachiever. Ukraine's economy since 1991*, s. 5.

52. Kuromiya, 'The Donbas. The last frontier of Europe?', s. 103–105.

53. För en fördjupning i hur Ukrainas ekonomi sedan Sovjetunionens fall utvecklats mot en marknadsekonomi, se Anders Åslund, *How Ukraine Became a Market Economy and Democracy?* (Washington D.C. 2008).

för Donbassbördiga, Rysslandsstödda och proryska Viktor Janukovyjtj som först utropades som vinnare i valet men snart tvingades ge upp makten till Viktor Jusjtjenko då resultatet förklarades ogiltigt. Samtidigt hotade guvernören i Donetskreionen, Anatolij Bleznok, att göra Donbass till en autonom republik.⁵⁴

Genom alla dessa politiska omvälvningar har särskilt de östra delarna av Ukraina levt med arvet från Sovjetunionen, och därmed även med en sovjetnostalgi särskilt hos den äldre befolkningen. Denna sovjetnostalgi behöver inte per definition handla om att man saknar ett förflutet statskick, utan handlar troligtvis mer om ett missnöje med nuet och om att sovjettiden är det enda bekanta alternativet till nuet.⁵⁵ Sovjetnostalgi har nämnts och studerats av ett flertal forskare och har oberoende av sin karaktär haft en inverkan på hur man sett på politik och ekonomi i Ukraina ända sedan 1991.⁵⁶

Den regionala identiteten i Donbass är därför mycket komplex, men sovjettiden, arbetaridentiteten och det industriella arvet utgör betydande komponenter i den. Grunden har härletts till 1860-talet men formades mest distinkt under industrialiseringstiden på 1920- och 1930-talet då sovjetisk propaganda målade upp Donbass som en ledande industriell region, till och med som ”Rysslands hjärta”.⁵⁷ Detta kompenserade bland annat för en splittrad etnisk identitet, och den starka industrin lyckades överskugga många andra värderingar.⁵⁸ Gruvorna och industrin skapade myter, legender och ideal.⁵⁹

54. 'Nyval rycker allt närmare i Ukraina', *Expressen* 30.11.2004, www.expressen.se/nyheter/nyval-rycker-allt-narmare-i-ukraina (hämtad 29.3.2022).

55. Walker, *Putins nya Ryssland*, s. 312–313.

56. För en inblick i sovjetnostalgin i östblocket, men också hur den har utvecklats och använts politiskt, bland annat i Ukraina sedan 1991 och fram till mitten av 2010-talet, se Stephen White et al., 'Belarus, Ukraine and Russia. East or West?', *British Journal of Politics & International Relations* 12 (2010:3), s. 344–367; Ian McAllister & Stephen White, 'Nostalgia for the Demise of the USSR in Belarus, Russia and Ukraine', *Russian Politics* 1 (2016:2), s. 113–130.

57. Stebelsky, 'A tale of two regions', s. 35.

58. Vitalij Masnenko et al., 'Identity transformation of the Ukrainian Donbas. From the field to Russian occupation', *Annals of the University of Craiova. History* (2021:2:40), s. 106.

59. G. Korzhov, 'Региональная идентичность Донбасса. Генезис и тенденции развития в условиях общественной трансформации', *Соціологія. Методы, маркетинг* (2006:4), s. 42. Återgiven i Masnenko et al., 'Identity transformation of the Ukrainian Donbas', s. 106.

Än i dag är gruvorna och fabrikerna starkt knutna till den regionala identiteten.⁶⁰

Trots arvet och ovannämnda politiska konflikter visade ett flertal gallupar under 1990- och 2000-talet ändå inga större önskemål om självständighet i Donbassregionen.⁶¹ Särskilt kring 2010 lugnade sig läget då Janukovyjtj blev president. Då han fyra år senare, efter demonstrationerna på torget Majdan i Kiev, först flydde till Ryssland, därefter avsattes av parlamentet och så småningom efter nyval efterföljdes av Petro Porosjenko, utbröt dock nya demonstrationer i östra Ukraina. I Donbass krävde proryska invånare och antiregeringsgrupperingar nu självständighet. Resultatet blev nya folkomröstningar där separatisterna påstod att 89 procent hade röstat för politisk självständighet från Kiev. Resultatet godkändes inte av Kiev och slutresultatet blev det krig mellan ukrainska regeringstrupper och proryska separatiser som pågått sedan 2014.⁶² Det ryska stödet till separatisterna har därefter möjliggjort den fortsatta kampen och ytterligare komplicerat konflikten.⁶³ Sedan 2014 har kriget omfattat ett tiotal vapenstillstånd, försök till nedrustning, anklagelser om diskriminering från båda sidor, tusentals dödsoffer och stora flyktingrörelser. Skådeplatsen för allt detta har varit Ukrainas största järn- och stålproducerande område och en av Europas mest industrialiserade regioner inom tung industri och metallurgi.⁶⁴

60. M. Steruko, 'Виклики та загрози українській ідентичності в умовах російської агресії', *Стратегічна панорама* (2015:1), s. 136. Återgiven i Masnenko et al., 'Identity transformation of the Ukrainian Donbas', s. 106; Kuromiya, 'The Donbas. The last frontier of Europe?', s. 103–105; Bukkvoll, 'Why Putin went to war', s. 271.

61. Kuromiya, 'The Donbas. The last frontier of Europe?', s. 108–111.

62. Michael Kofman et al., *Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine* (Santa Monica 2017), s. 33–34; BBC, 'Ukraine crisis. Eastern rebels claim "self-rule" poll victory' 12.5.2014, www.bbc.com/news/world-europe-27369500 (hämtad 29.3.2022).

63. Ivan Katchanovski, 'The separatist war in Donbas. A violent break-up of Ukraine?', *European Politics and Society* 17 (2016:4), s. 473–489. Katchanovski har också publicerat omtvistad och kontroversiell forskning om vilken sida som stod bakom beskjutningen av civila på Majdan och hur det har fått fortsatta effekter på konflikten, se Ivan Katchanovski, 'The Maidan Massacre in Ukraine. Revelations from trials and investigation', 29.11.2021, www.ssrn.com/abstract=4048494 or www.dx.doi.org/10.2139/ssrn.4048494 (hämtad 2.8.2022)

64. Britannica, The Editors of Encyclopaedia. 'Donets Basin'.

Moskvaledningens stora satsningar på industrin i Donbass under Sovjetunionens tidevarv ledde till både rovdrift och miljöförstörelse, men även stolthet och nostalgi. Industrin i Donbass syntes även på unionens frimärken, här järn- och stålverket i Makiivka ett stenkast från Donetsk, porträtterat som en symbol för Sovjetunionens återuppbyggnad efter andra världskriget. Foto: Wikimedia Commons.

"Sorgen över en förlorad värld"

I maj 2014 uppmärksammades industrins betydelse i den konflikt-situation som nyligen åter blossat upp i östra Ukraina i ett omfattande reportage i den svenska dagstidningen *Dagens Nyheter*. Artikeln hade rubriksatts med den talande meningen: "Arbetarna i döende städer hoppas på en rysk vår". Skribenten Ingmar Nevéus sammanfattade hur "det som en gång var Sovjetunionens industriella skrytprojekt har förvandlats till ett ukrainskt rostbälte med dåligt självförtroende". I artikeln beskrevs hur frågor om nationalitet våren 2014 hade lett till radikalisering och en djupare splittring mellan dem som identifierar sig som ukrainare och dem som inte gör det. I artikeln slog Nevéus fast att mycket handlade om "klass". Människor med högre utbildning talade i regel för ett enat Ukraina medan separatisterna och deras anhängare i de flesta fall utgjordes av arbetarklass. Ett av argumenten som Nevéus lyfte upp var de senares rädsla för att förlora sina arbeten om Ukraina skulle moderniseras ytterligare och gamla sovjetfabriker slå igen. De hoppades helt enkelt att Ryssland skulle kunna rädda den kvarvarande industrin och höja lönerna och

pensionerna som var högre på den ryska sidan av gränsen. Nevéus poängterade att ekonomin, trots detta, dittills inte varit en särskilt distinkt politisk fråga i krisen.⁶⁵ Såsom skribenten beskriver det har det dock varit svårt att glömma industrin i stadsbilden:

När man i dag reser på guppiga vägar mellan de ockuperade stadshusen ser man överallt de pyramidformade slagghögarna från gamla gruvor. Även inne i miljonstaden Donetsk tornar de upp sig, vissa av dem gräsbeväxta, andra svarta, grå eller bruna. [...] Lika typiska är de höga fabrikksskorstenarna som reser sig mot skyn. Det är stålverk stora som städer, illaluktande kemiska fabriker eller koleldade kraftvärmeverk. I stort sett allt byggt på sovjettiden och i skriande behov av renoivering – eller nedläggning.⁶⁶

Nevéus slutsats efter att ha pratat med människorna på gatan, alltifrån fotbollssupportrar och rebelsoldater till läkare och demonstranter, är att mycket av missnöjet i regionen handlar om ett ”kollektivt dåligt självförtroende” och en sorg över vad man förlorat: ”Kanske är det sorgen över en förlorad värld, där arbetare i gruvor och tung industri förkroppsligade det som var storslaget med det sovjetiska fosterlandet.”⁶⁷

Nevéus analys är en av många, men gav för en svenskspråkig mediepublik en djupgående bild av vad som skedde i Ukraina kort efter att oroligheter bröt ut 2014. Hans analys antyder en stark nostalgi, lik den i USA inför presidentvalet 2016 och i Storbritannien inför folkomröstningen om Brexit 2016, men samtidigt påstår han att industrins situation inte var en politisk fråga bland dem som gjorde uppror 2014, eller hos makten i Kiev. Däremot kan den onekligen vara en betydande faktor för varför människan på gatan kan ställa sig bakom dem som lovar en återgång till forna tider.

Saknaden av industrin lyftes upp även i ett flertal andra nyhetsartiklar då krisen blossade upp kring 2014. I många av dessa visade det sig att den förlorade industrin hade en stor roll i lokalbefolkningens önskan att östra Ukraina skulle närma sig Ryssland. Det här exemplifieras i en artikel om livet i staden Perevalsk, intill den ryska gränsen. Enligt artikelskribenten sammanföll början på förfallet i Perevalsk med Sovjetunionens kollaps 1991. År 2014 beskriver reportern staden

65. Ingmar Nevéus, 'Arbetarna i döende städer hoppas på en rysk vår', *Dagens Nyheter* 3.5.2014.

66. Ibid.

67. Ibid.

som en samling tomma fabriker och förfallna betongbyggnader utan fönster. Bland annat står ett internat som på 1980-talet användes för utbildning av gruvarbetare öde. Staden framställs som ett dystopiskt landskap, men före 1991 påstås industrin ha blomstrat och gett människor levebröd.⁶⁸ I det amerikanska mediehuset NPR:s och den kända radiojournalisten Ari Shapiros reportage om Perevalsk tror människorna som intervjuas att situationen skulle vara bättre om man var en del av Ryssland, även om förändringen givetvis inte skulle ske över en natt. Shapiros slutsats är tydlig:

People in Perewalsk point to a specific year when everything started to fall apart: 1991, when the USSR broke in pieces. And it's those memories, in part, that have led demonstrators in eastern Ukraine to occupy government buildings all week. They want to join Russia for a host of reasons: The region has deep ties to Russia through history, language and culture. And there are economic incentives, as are apparent in Perewalsk.⁶⁹

Detsamma gällde flera andra industristäder i östra Ukraina som före 1990-talet var belägna i en av Sovjetunionens mest industrialiserade områden. Invånarna påpekar att industrin efter det hade förfallit, då regionen var långt från den nya makten i Kiev och kontakterna till Moskva delvis hade brutits. I en artikel i *The Guardian* från 2017 beskriver Julian Coman Ukraina efter 1991 som ett rostbälte: "Since the mid-19th century, this area has been an industrial heartland. Now it has become a rustbelt."⁷⁰

Det är tiden före 1991 som invånarna i östra Ukraina har hoppats på att återuppleva genom att åter höra till Ryssland. Coman påpekar att förhoppningarna grundar sig på mer än sentimentalitet; sedan 1991 har BNP mycket riktigt kraschat. Även Coman låter invånarna komma till tals. En frivillig soldat säger att han utgår från att 85 procent⁷¹ av befolkningen i Donbass drömmer om Sovjetunionen medan

68. Ari Shapiro, 'In Ukraine's Rust Belt. A mix of nostalgia and nationalism', NPR 10.4.2022, www.npr.org/sections/parallels/2014/04/10/301025809/in-ukraines-rust-belt-a-mix-of-nostalgia-and-nationalism (hämtad 29.3.2022).

69. Ibid.

70. Julian Coman, 'On the frontline of Europe's forgotten war in Ukraine', *The Guardian* 12.11.2017, www.theguardian.com/world/2017/nov/12/ukraine-on-the-front-line-of-europes-forgotten-war (hämtad 29.3.2022).

71. Här bör poängteras att detta är intervjupersonens subjektiva bedömning. För en grundlig analys av stödet för separatism i Donbass, se analyser som bygger på Kyiv International Institute of Sociology's (KIIS) undersökningar, exempelvis Elise Giuliano,

en rebell citeras om hur han tog till vapen efter att flera gruvor lagts ner och han förlorat jobbet.⁷² För kanadensiska *The Globe and Mail* berättar två proryska separatister att de är rädda för att en anslutning till EU skulle leda till stängning av ännu fler omoderna och smutsiga gruvor, eftersom de inte skulle nå upp till EU:s standarder. Dessutom säger de att de är trötta på att vänta på den utlovade moderniseringen av industrin som den ukrainska regeringen lovat: "Only Putin will do these things for us. Putin should be our president."⁷³

Mycket grundar sig med andra ord på en saknad och nostalgi, men även på en osäkerhet inför framtiden. Missnöjet med nuet och saknaden av det förlorade styr många av argumenten och kombinerar ofta minnet av industrin med Sovjetunionen. I en artikel som publicerades kort före krigsutbrottet 2022, tänker en man på hur det mesta var bättre förr, och regionens städer och industri var något att vara stolt över: "This city [Krasnohorivka] was world-famous in Soviet times, our factories employed thousands and transported bricks to Europe, the US and India."⁷⁴

Dessa inställningar problematiseras i *The Guardian* av Igor Todorov, professor i internationella relationer. Han anser att "känslan är huvudfaktorn" i östra Ukrainas anti-EU-debatt, men också att Ukrainas ekonomi oundvikligen är nära förbunden med Rysslands. I *The Guardians* artiklar framträder båda sidorna. Vissa tror att ett medlemskap i OSS skulle vara bättre än ett EU-medlemskap. För industrin i öst är Ryssland den viktigaste handelspartnern, dessutom är man beroende av den ryska gasen och oljan. Andra är rädda för att OSS skulle innebära en tillbakagång till Sovjetunionen, och då inte på ett positivt sätt.⁷⁵

⁷² 'Who supported separatism in Donbas? Ethnicity and popular opinion at the start of the Ukraine crisis', *Post-Soviet Affairs* 34 (2018:2-3); Ivan Katchanovski, 'The separatist war in Donbas. A violent break-up of Ukraine?', Nicolai Petro (ed.), *Ukraine in Crisis* (London 2017).

72. Coman, 'On the frontline of Europe's forgotten war in Ukraine'.

73. Mark MacKinnon, 'Globe in Ukraine. In a former mining town, nostalgia for Soviet era', *The Globe and Mail* 12.4.2014, www.theglobeandmail.com/news/world/globe-in-ukraine-in-a-former-mining-town-nostalgia-for-soviet-era/article18089123 (hämtad 8.4.2022).

74. Liz Cookman, 'Soviet nostalgia on Ukraine's impoverished front line', *Al Jazeera* 4.2.2022, www.aljazeera.com/features/2022/2/4/soviet-nostalgia-ukraine (hämtad 8.4.2022).

75. Luke Harding, 'Workers fear for the future in Ukraine's industrial east', *The Guardian* 26.3.2014, www.theguardian.com/world/2014/mar/26/ukraine-workers-fear-future-heavily-industrialised-east (hämtad 29.3.2022).

Industrins situation och grad av förfall i östra Ukraina har länge debatterats. Hursomhelst är den fortfarande omfattande och dess förflutna omgivet av nostalgi. Källa: Wikimedia Commons.

För de flesta verkar Sovjetunionen ändå vara det bästa alternativet. En annan invånare säger att nästan allt var bättre i Sovjetunionen: "This was a big important place in Soviet times. [...] Under Gorbachev it was very good. During the time of perestroika. Since then it's got worse."⁷⁶

Många journalister som sedan 2014 behandlat situationen i östra Ukraina är inne på samma linje, oberoende av agenda och målgrupp. Slutsatsen hos många av dem är att det politiska och militära dödsläget som länge varade i regionen även gäller synen på ekonomin och industrin.

Nostalgin i östra Ukraina är ändå mycket komplicerad. Det kan bland annat vara svårt att dra en skiljelinje mellan nostalgi och nationalism. Nostalgi må vara en ofta ganska personlig känslostyrd tillbakablick på något, en romantisering eller en saknad, men då den uppkommer kring kollektiva institutioner som en dominerande industri får den snabbt kopplingar till andra kollektiva strömningar, och även

76. Coman, 'On the frontline of Europe's forgotten war in Ukraine'.

lätt till ideologier. I fallet Perevalsk är det tydligt att nationalismen har en stark roll i nostalgin. Nostalgin och nationalismen stöder och förstärker varandra, och blir samtidigt något som kan nyttjas eller utnyttjas, medvetet och omedvetet, då den ena processen ska framhållas. Nationalismen kan lätt ta till sig nostalgin för politiska ändamål. Rubriken på artikeln om Perevalsk, "In Ukraine's Rust Belt, a mix of nostalgia and nationalism",⁷⁷ är inne på denna linje men en mera ingående problematisering uteblir.⁷⁸

Var allt bättre i Sovjetunionen?

Dessa medieartiklars bild av avindustrialiseringen och industrins förlutna roll hos en del av befolkningen i östra Ukraina kan ändå inte helt stödjas av ekonomisk forskning om regionen. Det är nämligen ingalunda så enkelt att en nostalgi lik den i östra Ukraina helt och hållet bygger på fakta. I själva verket står det exempelvis klart att avindustrialiseringen i östra Ukraina var på god väg redan när Sovjetunionen kollapsade. Kolgruveindustrin i regionen hade blivit förlustbringande och nått slutet på sin produktiva livscykel kring 1975, och regeringen hade börjat prioritera investeringar i andra resursrikare områden.⁷⁹ Regioner som Donbass led också mycket av den ekonomiska krisen i Sovjetunionen under unionens sista år.⁸⁰ Allt detta borde påverka den nostalgiska bilden av industrins glansdagar som kopplade till Sovjetunionen, men syns inte i de artiklar som hittills analyserats i denna uppsats.

Kerstin Zimmer har därtill påpekat att de gruvstrejker som genomfördes i regionen 1989, liksom Donbassregionens önskan om att Ukraina skulle frigöra sig från Sovjetunionen 1991, handlade om ett missnöje med ekonomin under de sista sovjetdecennierna. Invånarna i Donbass ansåg att de blivit orättvist behandlade i det sovjetiska systemet. Zimmer påpekar att regionen under hela sovjettiden blev utsatt för

77. Shapiro, 'In Ukraine's Rust Belt'.

78. Nationalism, imperielojalism och identitet i östra Ukraina har utgjort temat i ett flertal studier de senaste åren, se exempelvis Taras Kuzio, 'Empire loyalism and nationalism in Ukraine and Ireland. Comparing the sources of conflict in the Donbas and Ulster', *Communist and Post-Communist Studies* 53 (2020:3), s. 88–106; Masnenko et al., 'Identity transformation of the Ukrainian Donbas', s. 101–114.

79. O. Danilin, 'On the way to decline. The development of the Donbass coal-mining industry from the 1950s to the 1980s', *Transactions of the Institution of Mining and Metallurgy. Section A. Mining Technology* 111 (2002:3), s. 167–171.

80. Gil, 'Between Russia and Ukraine', s. 86.

en "industrialisering ovanifrån" som innebar en ständig industriell expansion, men också våldsamt exploatering. Denna berättelse utgör i dag invånarnas historiska erfarenhet, men den sistnämnda negativa exploateringen och förstörelsen blev enligt Zimmer tydligen inte kvar i det kollektiva minnet fram till 2000-talet.⁸¹ Under 1990-talet verkar invånarna tvärtom ha blickat bakåt igen och blivit alltmer negativt inställda till den nyvunna självständigheten.⁸² Här finns alltså en tudelad bild av hur industrin påverkar. Att nostalgin fungerar som ett politiskt argument är förklarligt om exploateringen, menar Zimmer, har glömts bort. Därtill måste dock också de svåra tiderna under slutet av sovjettiden och den sovjetiska orättvisa behandlingen glömmas bort för att nostalgin ska fungera på det sätt som de analyserade medieartiklarna från tiden kring 2014 visat. Enligt Zimmers beskrivning av det industriella förflutna i Donbass verkar allt i alla fall inte ha varit bättre under Sovjetunionens tid.

Det finns inte heller några vetenskapliga eller statistiska belägg för att regionen i dag skulle ha en enkel väg vare sig tillbaka till Sovjetunionens industriella framgångstider, till ett närmare samarbete med rysk industri, eller för den delen till något som skulle motsvara västerländsk industrieffektivitet.⁸³ I expertanalyser har journalister även frågat sig ifall någon part ens vill ha Donbass, på grund av den svaga ekonomin och omoderna industrin.⁸⁴ Även människorna som får komma till tals i *The Guardians* artiklar kommer med ett delvis liknande perspektiv om att vägen tillbaka eller framåt mot en återhämtad industrinäring är lång, även med hjälp av utländska investeringar. Eftersom "Ukraina inte är den moderna världen" skulle landets industri ha svårt att överleva och blomstra i dagens

81. Kerstin Zimmer, 'Trapped in past glory. Self-identification and self-symbolisation in the Donbass', Adam Swain (ed.), *Re-constructing the Post-Soviet Industrial Region. The Donbas in Transition* (New York 2007), s. 100.

82. År 1995 visade en studie att nästan hälften av invånarna som tidigare röstat för ukrainsk självständighet, skulle ha röstat mot självständighet om de hade fått rösta på nytt. E. Golovakha, & N. Y. Panina, 'Rossiisko-Ukrainskie Otnosheniya obshchestvennom mnenii Ukrainy i Rossii', D. E. Furman (red.), *Ukraina i Rossiya. Obshchestva i gosudarstva* (Moskva 1997), s. 267. Återgiven i Zimmer, 'Trapped in past glory', s. 106.

83. Detta har studerats i ett flertal verk efter Sovjetunionens fall. Se exempelvis Swain, *Re-constructing the Post-Soviet Industrial Region*.

84. Luke Johnsson, 'Does anyone want Ukraine's Donbass?', *Institute of Modern Russia* 10.9.2015, www.imrussia.org/en/world/2406-does-anyone-want-ukraines-Donbas (hämtad 29.3.2022).

värld.⁸⁵ Mycket av industrin lider förutom av omodern sovjetisk utrustning också av ineffektivitet och olönsamhet.⁸⁶ Även den östukrainska historikern Hiroaki Kuromiya talar i samma banor. Regionen är fortfarande en betydande industriell aktör, men sväljer också stora subventioner från statskassan.⁸⁷ Vissa analyser har visat att företagen i Donbass kring år 2017 trodde att en återuppbyggnad av industrin efter konflikten dittills och en modernisering av industrin till internationella standarder, skulle kunna ta upp till tjugo år.⁸⁸

Få av de studier som gjorts på dessa teman nämner något om huruvida en framtid med eller närmare Ryssland skulle förbättra läget. Ett undantag är en studie som genom så kallad spelteori år 2018 gav en del belegg för att ekonomin i Donbass faktiskt skulle må bättre om regionen förklarade sig självständig och stärkte kontakten till Ryssland.⁸⁹ Annan forskning har också påvisat att många invånare i Donbass trott att en ekonomisk union österut skulle vara mer fördelaktig än en med EU. Argumenten har ofta handlat om att undvika att fler jobb förloras.⁹⁰

I medieartiklarna om det ”ukrainska rostbältet” från tiden kring 2014 höjs å andra sidan också enstaka röster för att industrin i Donbass inte alls skulle befinna sig i en sämre situation än den övriga världen. Implicit antyds att avindustrialiseringen lika väl skulle ha kunnat ske utan Ukrainas självständighet och Sovjetunionens fall. I artikeln av NPR låter skribenten ett citat av en äldre kvinna bosatt i Perevalsk tala: ”What happened here in our Ukraine is what happened in the whole world ... Industry, coal mines, everywhere you look, it’s all in decline. Business just went belly up.”⁹¹

Även det här synsättet går alltså emot möjligheten att använda avindustrialiseringen som ett argument för frigörelse från Ukraina

85. Harding, ’Workers fear for the future in Ukraine’s industrial east’.

86. Tracer, ’Ukraine. Donetsk region (industrial characteristics)’ 2019, www.tracer-h2020.eu/donetsk-ukraine (hämtad 30.3.2022).

87. Hiroaki Kuromiya, ’Hiroaki Kuromiya. The enigma of the Donbas. How to understand its past and future’ 24.8.2015, www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/1597-hiroaki-kuromiya-the-enigma-of-the-donbas-how-to-understand-its-past-and-future (hämtad 29.3.2022).

88. Natalia Mirimanova, *Economic Connectivity across the Line of Contact in Donbas, Ukraine. An Underutilised Resource for Conflict Resolution* (Genève 2017), s. 31.

89. Kushnirsky, ’Ukraine’s relations and trade with Russia’.

90. Giuliano, ’Who supported separatism in Donbas?’, s. 172.

91. Shapiro, ’In Ukraine’s Rust Belt’.

och en rysk annektering av området. Det underminerar visserligen inte nostalgien, men däremot den offermentalitet och det martyrskap som folket kan ta till sig med motiveringen att Sovjetunionens fall satt just dem i en svårare situation än resten av världen. Till saken hör att industrin blomstrade under Sovjetunionens tid och att Ukrainas BNP mycket riktigt började rasa ännu snabbare efter 1991, men också att avindustrialiseringen inleddes redan före Ukrainas självständighet och att den ukrainska delen av Donbass fortfarande är starkt industrialiserad och står för en stor del av Ukrainas BNP. Därtill hyser politiker och olika aktörer inom ekonomin också hopp för framtiden. Bland annat Kyiv International Economic Forum har under 2010-talet talat om att Ukraina står inför den så kallade fjärde industriella revolutionen, där exempelvis sakernas internet, artificiell intelligens och robotteknik kan ge nya industrimöjligheter och framgång.⁹² Både nostalgien och framtidsutsikterna handlar alltså om vilken tid som jämförs med vilken och hur allt relateras till vad som sker på annat håll i världen.

Som ett exempel på ett annat perspektiv kan en insändare på den Moskvabaserade nyhetsbyrån The Eurasia Dailys sajt från 2018 nämnas. Även om detta inlägg, som så mycket annat i medias bevakning av östra Ukraina, är relativt subjektivt och svårt att belägga med fakta, är det intressant då det hävdar att "Kievregimen" fört en "konsekvent policy att avindustrialisera Ukraina", bland annat för att motverka ryska företag som kan arbeta för att återupprätta de ekonomiska kontakterna till Ryssland. Skribenten lyfter upp att tidigare "kommunistindustrier", bland annat i Odessa, läggs ner medan bland annat västerländska jordbruksföretag mår bra. Insändaren som är undertecknad av en Kievbo menar också att en liknande process skedde i Baltikum efter Sovjetunionens fall, då potentiellt proryska fabrikskomplex med en majoritet av ryska eller ryskspråkiga arbetare lades ner.⁹³

92. Kyiv International Economic Forum, 'Ukraine in the context of the Fourth Industrial Revolution. Success is possible, but we need clear strategy and action plan' 13.10.2016, www.forumkyiv.org/en/news/ukraine-in-the-context-of-the-fourth-industrial-revolution:-success-is-possible-but-we-need-clear-strategy-and-action-plan (hämtad 30.3.2022).

93. Denis Gayevsky, 'Ukraine is being deindustrialized according to Baltic scenario. Opinion', *Eurasia Daily* 25.4.2018, www.eadaily.com/en/news/2018/04/25/ukraine-is-being-deindustrialized-according-to-baltic-scenario-opinion (hämtad 30.3.2022).

Redan en snabb sökning på de största västerländska sökmotorerna ger ett flertal liknande och mycket mer provocativa, politiska och till och med aggressiva inlägg, skrivna även av akademiker och riktade till en engelskspråkig publik. De kan exempelvis ironisera om Kievregeringen som ”genier” som erbjuder det ukrainska folket ”giftig frukt” i form av arbetslöshet och avindustrialisering, eftersom de vägrat samarbeta med Ryssland.⁹⁴ Oberoende av om innehållet i dylika inlägg har någon verklighetsförankring eller ej påverkar denna typ av offentliga åsiktsyttringar givetvis industrinostalgin. I det här faller handlar det inte enbart om att industrin mådde bättre förr, utan även om att den nuvarande regeringen medvetet skulle underminera det saknade industriella arvet. Argument både för och emot att ”allt var bättre i Sovjet” existerar alltså. Faktagrunden är sist och slutligen inte så avgörande. Argumenten har hursomhelst potential att påverka nostalgin och kan nyttjas som politiska verktyg.

Minnet av industrin enligt forskningen

Trots att nostalgin kan förvrida bilden av det förflutna står det klart att industrihistorien varit betydelsefull för Donbass ända sedan Sovjetunionens fall. Åren 1989–1992 samlade två amerikanska forskare in arbetarminnen från Donetsk under sovjettiden, mitt i den förändringsvåg som skedde under unionens sista år och dess upplösning. Redan då såg den äldre generationen tillbaka på stabiliteten under sovjettiden och talade ut om utmaningarna och kampen för överlevnad i den snabba förändringsprocess som Sovjetunionens fall och Ukrainas tillblivelse inneburit i regionen. Av författarna presenterades Donbass här som en tidigare industrigigant som nu fått uppleva teknologisk stagnation och miljöförstöring samtidigt som regionens gruvor förvandlats från stolta symboler för sovjetisk industrialisering till ”väsande dinosaurier”.⁹⁵

Flera forskningsprojekt har studerat avindustrialiseringen i Ukraina från och med 1991 och slagit fast att industrinedläggningar fortgått ända sedan dess, även om vissa perioder handlat om återhämtning och

94. Ivan Lizan, 'At the finish line of deindustrialization. How Ukraine loses its industry', *The Saker* 26.2.2015, www.thesaker.is/at-the-finish-line-of-deindustrialization-how-ukraine-loses-its-industry (hämtad 30.3.2022).

95. Lewis H. Siegelbaum & Daniel J. Walkowitz, *Workers of the Donbas Speak. Survival and Identity in the New Ukraine* (New York 1995), s. 2, 6, 13.

stabilisering.⁹⁶ Trots detta, och hypoteser om att ekonomiska orsaker legat bakom början på krisen 2014, har annan forskning slagit fast att konflikten i östra Ukraina inte triggades av den inhemska ekonomin. Vlad Mykhnenko ställer explicit frågan om starten på konflikten utgjordes av en "rostbältesresning",⁹⁷ men kommer med stöd hos ett flertal studier⁹⁸, gjorda mellan 2015 och 2018, fram till att industrin och ekonomin inte varit avgörande för vilka regioner i östra Ukraina som fått starka separatiststyrkor. Även om ekonomin har påverkat konflikten och nyttjats som argument inom politiken, var den ekonomiska situationen i Donbass ännu vid den tidpunkten varken mer eller mindre nämnvärt blomstrande eller deprimerande än i det övriga Ukraina. I stället argumenterar Mykhnenko för att den ryska militära interventionen var avgörande, även för att ytterligare skada ekonomins och industrins förutsättningar. Varken ekonomiska eller materiella omständigheter var däremot tillräckliga för att orsaka en lokalt rotad väpnad konflikt.⁹⁹

Mykhnenko lyfter också fram att det finns en forskningstradition som kort efter 2014 försökte förklara krisen i Ukraina på ett historiematerialistiskt sätt, något han spårar ända till Marx och Engels teorier.¹⁰⁰ I denna tradition ingår också en argumenterande artikel av Elise Giuliano. Hon driver tesen om ekonomins och industrins roll ännu starkare än de andra som Mykhnenko hänvisar till, och påpekar behovet av att ge socioekonomiska faktorer och de materiella intressena i att bevara banden till Ryssland mer utrymme, vid sidan av hur sovjetnostalgin ökat som en följd av exempelvis den Orangea revolutionen.¹⁰¹

96. O. Pidchosa & O. Rogach, 'Impact of deindustrialization on the structure of the economy and labour market. The case of Ukraine', *Journal Transition Studies Review* 28 (2021:1), s. 3–18.

97. Samma begrepp har använts även av Yuri Zhukov i artikeln 'Rust Belt rising. The economics behind Eastern Ukraine's upheaval', *Foreign Affairs* 11.6.2014.

98. Exempelvis Yuri Zhukov, 'Trading hard hats for combat helmets. The economics of rebellion in Eastern Ukraine', *Journal of Comparative Economics* 44 (2016:1), s. 14; A. Portnov, 'Post-Maidan Europe and the new Ukrainian studies', *Slavic Review* 74 (2015:4), s. 729–729; Stebelsky, 'A tale of two regions', s. 31, 33.

99. Vlad Mykhnenko, 'Causes and consequences of the war in Eastern Ukraine. An economic geography perspective', *Europe-Asia Studies* 72 (2020:3), s. 539–540; Stebelsky, 'A tale of two regions', s. 38.

100. Mykhnenko, 'Causes and consequences of the war in Eastern Ukraine', s. 532.

101. Elise Giuliano, 'The social bases of support for self-determination in East Ukraine', *Ethnopolitics* 14 (2015:5), s. 514–515.

Även om de ”materiella intressena” inte behöver handla om en nostalgi syns nostalgin i kopplingen till sovjettiden. Kerstin Zimmers forskning från 2007, baserad på intervjuer från millennieskiftet, visade hur regionen kring år 2000 var fast i sovjettiden, i en ”svunnen glans”. I motsats till det som Zimmer visat om när avindustrialiseringen i östra Ukraina inletts, förklarade informanterna i hennes material hur den ekonomiska krisen i regionen hade sin grund i Sovjetunionens fall, men såg den ändå inte som strukturell. Zimmer spårade en regional identitet som kunde möjliggöra utveckling, men då regionen var fast i en idealiserad bild av det förflutna motverkade det en möjlig koppling till exempelvis väst. I stället hade invånarna byggt upp ett martyrskap där de framstod som offer för globala krafter.¹⁰²

Trots att Zimmers forskning gjordes före 2014 ger den en bild av den bas Donbass står på ännu i dag. Donbass har både starka historiskt ärvda och internt konstruerade identiteter och identiteter som tillskrivits regionen utifrån. En sådan identitet är exempelvis rollen som ”Europas sista utpost mot öst”.¹⁰³ Industrins roll i denna komplexa situation är svår att fastslå men trots det tydlig. Det är mycket troligt att ett område som Donbass, med många och splittrade identiteter, kan ha lättare att både tillskrivas och att ta till sig nya identiteter och roller. Det kanske ibland till och med desperata behovet av och försöken att nå enhet, kan göra att man med lägre tröskel söker och antar nya identiteter och roller. Industriminnet och glorifieringen, liksom offermentaliteten, kan vara betydande komponenter i detta.

Därtill står det klart att identiteten, precis som historiesynen och därmed också nostalgin, har potential att ständigt ändra, särskilt i tider av väpnad konflikt. Detta lär gälla speciellt i Ukrainas fall, i och med konfliktens utbrott 2014 och den starka eskaleringen till storskaligt krig mellan två nationer 2022.¹⁰⁴ Likaså påverkas synen på det förflutna, nuet och framtiden i Donbass konstant av politiken som i första hand förs från Kiev. Ukrainas industriella situation har under 2010- och 2020-talet inte förbättrats så mycket som man hade önskat, och politiken kring industrin är ett konstant ämne för debatt i både Ryssland och Ukraina,

102. Zimmer, 'Trapped in past glory', s. 112–115.

103. Detta synsätt syns i titeln på Kuromiya, 'The Donbas. The last frontier of Europe?'

104. För en analys av hur identiteter ändrats under den väpnade Ukrainakrisen i Donbass sedan 2014, se Gwendolyn Sasse & Alice Lackner, 'War and identity. The case of the Donbas in Ukraine', *Post-Soviet Affairs* 34 (2018:2–3), s. 139–157.

i ekonomiska och politiska forum samt hos tankesmedjor. Beroende av perspektiv, nationalitet och politik skyller olika parter avindustrialiseringen på olika faktorer, alltifrån västerländsk kontroll till oligarkernas korruption, det ryska beroendet eller sovjetisk stagnation.¹⁰⁵ Allt detta kan påverka nostalgin, och även om bakgrunden till industrinostalgien kan spåras ända till 1700-talet och det industriella förflutna därefter, spelar det sena 1900-talet och 2000-talet störst roll. Det är denna del av historien som existerar i det kollektiva minnet hos invånarna i Donetsk och Luhansk, och därmed också denna del av historien som har haft potential att påverka invånarnas villighet och önskan att vara självständiga, att fortsätta vara en del av Ukraina, eller vända sig till Ryssland.

Den tunga industrins symboliska roll

Oberoende av faktagrunden och referenspunkterna för industrinostalgien finns det flera faktorer som kan göra den till ett ännu starkare verktyg. En sådan är att industrin är uppbyggd kring den starkt meningsskapande tunga industrin, specifikt kolgruvor och järn- och stålverk. Enligt avindustrialiseringsforskarna Steven High och David Lewis har industriella landskap haft en stor inverkan på vardagen och samhället:

Industrial landscapes were once the proud symbols of human progress and modernity [...] the industrial landscape evoked a way of life and its rhythm, as well as a specific economic and cultural order.¹⁰⁶

Inom exempelvis sociologin har en försvunnen eller försvinnande gemenskap varit ett betydande tema.¹⁰⁷ Inom industrisamhällen saknar man ofta denna gemenskap och hur man "förr var en enda stor

105. Till exempel Ilona Makedon, 'Anatoliy Kinakh, "We are losing entire sectors of economy"', *GMK Center* 27.2.2022, www.gmk.center/en/interview/anatoliy-kinakh-we-are-losing-entire-sectors-of-economy/?wpmeteoridisable=1 (hämtad 30.3.2022); Yevgeny Kopatko, 'Donetsk people's republic. Independence or autonomy as a part of Ukraine?', *Valdai Discussion Club* 21.5.2015, www.valdaiclub.com/a/highlights/donetsk_people_s_republic_independence_or_autonomy_as_a_part_of_ukraine (hämtad 30.3.2022); Andrew Korybko, 'Ukraine is dying a deindustrialized death', *Oneworld global think tank* 26.8.2021, www.oneworld.press/?module=articles&action=view&id=2184 (hämtad 30.2.2022).

106. Steven High & David Lewis, *Corporate Wasteland. The Landscape and Memory of Deindustrialization* (Ithaca 2007), s. 2.

107. Heikki Lehtonen, *Yhteisö* (Tampere 1990), s. 20–23.

familj”.¹⁰⁸ Detta hänger också ihop med en romantisering och gloriifiering av industrin.¹⁰⁹ Romantiseringen av det smutsiga och tunga arbetet har lyfts upp i offentligheten på både sociala medieforum och i exempelvis reportageböcker och likaså kopplats ihop med den tid då levandsstandaren steg.¹¹⁰ Betydelsen av ”traditionellt industriarbete” har diskuterats av ett flertal forskare. Industriarvsforskaren Birgitta Svensson har fört fram hur arbetet i industrin handlade om ”människors behov av kontinuitet och tillit, om hur man fick självförtroende genom arbetet medan dagens arbetsmarknad får många att tappa självförtroendet”.¹¹¹ Detta passar mycket väl in på den analys vissa medier gjort av situationen i östra Ukraina.

Angående Donbass är det viktigt att minnas att industriarbetet har uppmärksamrats redan långt före Sovjetunionens fall, även om 1991 innebar en tydlig brytningspunkt. Uppmärksammandet och skapandet av industriarv skedde redan efter andra världskriget, dels som ett svar på alla förluster kriget inneburit, dels för att motverka den känsla av förgänglighet kriget fört med sig. Samtidigt förstärktes den sovjetiska glorifieringen av bland annat industrin. Resultatet var nya monument, gatunamn och skyddsbeteckningar på byggnader som kunde kopplas till industri och sovjetiska industrialister. Något senare blev också en musealisering av industriella objekt viktig. I detta skede konstruerades även en del historia som inte kunnat beläggas med fakta, ofta i propagandasyfte. Efter 1991 tilltog intresset för industrihistorien i och med avindustrialiseringen, men då började också en försovjetisk historia populariseras. För en del innebar den sovjetiska modellens fall att man hellre såg längre bakåt, till tiden före bolsjevikrevolutionen

-
108. Exempelvis Inkeri Ahvenisto, *Tehdas yhdistää ja erottaa. Verlassa 1880-luvulta 1960-luvulle* (Helsinki 2008), s. 16; Kaisu Kortelainen, *Penttilän sahayhteisö ja työlläisyys. Muistitietutkimus* (Helsinki 2008), s. 215.
109. Se J. R. Cowie & J. Heathcott (eds.), *Beyond the Ruins. The Meanings of Deindustrialization* (New York 2003); Strangleman, ”Smokestack nostalgia”.
110. Se bland annat Facebookgruppen ’Industrial heritage and art’, www.facebook.com/groups/464056810314375 (hämtad 5.4.2022); Suzanne Fischer, ’Art and the romanticization of work past’, *The Atlantic* 26.12.2022, www.theatlantic.com/technology/archive/2012/04/art-and-the-romanticization-of-work-past/256376 (hämtad 5.4.2022); Anna Saraste & Petri Raivio, *Pitkät jäähyväiset. Reportaasi fossiili-Euroopan syrjäseuduilta* (Tampere 2021), s. 199.
111. Birgitta Svensson, ’Industrisamhällets framtidsvärde mellan kulturarvs- och framtidspolitik’, Annika Alzén & Birgitta Burell (red.), *Otydligt. Otympligt. Otagligt. Det industriella kulturarvets utmaningar* (Stockholm 2005), s. 161.

1917.¹¹² Resultatet var i vilket fall som helst en glorifiering av industrin, speciellt den tunga.

Särskilt stålindustrins fortsatt starka symboliska innebörd har de senaste decennierna syns i dagstidningar också i väst. Ett exempel är den brittiska stålindustrins öde, vilket behandlades i bland annat *Financial Times* år 2016. Då diskuterades Port Talbot, även kallad "The City of Steel" och det dåvarande nedläggningshotet mot ortens dominerande stålverk, ett av Europas största. Formuleringarna som användes är talande. Stålindustrin framställdes som en grundpelare i den brittiska ekonomin sedan sent 1800-tal.¹¹³ Dessutom betonades de omfattande konsekvenserna av en nedläggning. I Storbritannien har man känt av det "motstånd" som kan uppkomma. Protester, debatter och folkrörelser är vanliga då industrin som stått för "nationell styrka" läggs ner.¹¹⁴

När tung industri har lagts ner de senaste decennierna har man i första hand dryftat de socioekonomiska konsekvenserna, men på sistone har även andra konsekvenser börjat diskuteras i offentliga sammanhang, bland dem relationen mellan tung industri och lokalsamhället som en symboliskt och historiskt konstruerad relation. Dessa tänkesätt kan mycket väl appliceras även på Donbass, precis som på hur förlorad industri kan väcka motstånd. Den här problematiken öppnar upp frågan om vad den tunga industrin innebär i dag och hur den kan brukas som ett verktyg i politiska, och ofta populistiska, syften.¹¹⁵ En stark industrinostalggi kan också omdefiniera ett samhälle, eller kanske närmare bestämt begränsa hur samhället kan definiera sig fram-

112. Sklokina & Kulikov, 'Industrial heritage and its multiple uses in Donbas, Ukraine', s. 37–38, 42.

113. Michael Pooler & Christian Shepherd, 'Steel. Industry feels the heat', *Financial Times* 1.6.2006, www.ft.com/content/01fba530-2750-11e6-8ba3-cdd781d02d89 (hämtad 31.3.2022).

114. Ibid.

115. Detta har poängterats bland annat av det internationella och växande forskningsprojektet och forskningsnätverket Deindustrialization and Politics of Our Time (www.deindustrialization.org/about-us). Förutom Brexit och Trump har även Skottlands självständighetssträvan kopplats till avindustrialisering och ett efterföljande missnöje, se Ewan Gibbs, 'How has deindustrialisation shaped debates about Scottish independence?', *Economics Observatory* 10.2.2022, www.economicsobservatory.com/how-has-deindustrialisation-shaped-debates-about-scottish-independence (hämtad 31.3.2022).

över.¹¹⁶ Detta kan sin tur få en fortsättning i hur denna definition brukas, och missbrukas, vilket denna uppsats visar.

I östra Ukraina har den förflutna tunga industrin också fått egna forum på sociala medier, forum som vid en första anblick verkar vara klassiskt nostalgiska, men som i och med fokus på en internationell publik rimligtvis också har andra syften. Sedan 2016 har Instagram-kontot ”Industrial Heaven” delat bilder från Donbass, ”en splittrad region”, både av regionens förflutna och fortfarande verkamma industrier, arkivmaterial samt bilder av hur kriget har påverkat regionen och industrin.¹¹⁷ I en artikel om kontot från 2021 beskrivs kontoinnehavaren Oleksandr Kuchynskyis syfte med ”Industrial Heaven” ändå som ett försök att slå hål på myten om regionen som en ”kulturell ödemark”. Även om den industriella historien har blivit definierande för regionen är målet att bredda denna bild, speciellt eftersom regionen sedan 2014 utsatts för dubbla utmaningar i form av både avindustrialisering och krig. Kriget har dock samtidigt gett regionen global synlighet och möjlighet för lokala konstnärer, skribenter¹¹⁸ och aktivister att problematisera den stereotypa bilden av regionen, även internationellt.¹¹⁹ Särskilt den prisbelönta ukrainska poeten Lyuba Yakimchuks poesisamling *Apricots of Donbas* från 2021 är värd att nämna här. Hennes dikter är både nostalgiska och politiska, skrivna för det ”ukrainska rostbältet” och dess ”industrialiserade folk på avgrundens rand”, men också tydligt ämnade för en publik även utanför Donbass.¹²⁰

116. Även detta är Port Talbot ett exempel på, se Matthew Engel, ’Port Talbot’s future. Yet another industrial heritage centre?’, *The Guardian* 1.4.2016, www.theguardian.com/business/2016/apr/01/port-talbots-future-yet-another-industrial-heritage-centre (hämtad 1.4.2022).

117. Se Industrial Heaven, www.instagram.com/industrialheaven/?hl=en. Innan 2016 fanns kontot på det ryska sociala medienätverket VK.

118. Ett exempel är Stanislav Aseyev, *In Isolation. Dispatches from Occupied Donbas* (Cambridge 2022) som med sin journalistiska analys av hur den ryska propagandan nått befolkningen i Donbass även nått ut till en publik utanför Ukraina. Här kan också poeten Serhiy Zhadans nämnas. Även konstnärsresidenset Landscape As a Monument har lyft upp och problematiserat regionens landskapsarv.

119. Tanya Lokot, ”Industrial Heaven”. A Ukrainian Instagram account digs deeper into the Donbas region, *Global Voices* 4.5.2021, www.globalvoices.org/2021/05/04/industrial-heaven-a-ukrainian-instagram-account-digs-deeper-into-the-donbas-region (hämtad 31.3.2022).

120. Jeremy Ray Jewell, ’Dreaming orchards of hope in Ukraine’s “wild east”’, *The Smart Set* 7.2.2022, www.thesmartset.com/dreaming-orchards-of-hope-in-ukraines-wild-east (hämtad 8.4.2022).

Vad dessa uttryck betyder för gräsrotsnostalgin i regionen är mycket intressant. I en intervju återgiven i artikeln om "Industrial Heaven" får Kuchynskyi frågan om hans bilder reflekterar en nostalgi eller möjligtvis en fascination för det förstörda, så kallad ruinporr.¹²¹ Utan att direkt dementera någotdera alternativet svarar han att målet med hans bilder är att skapa ett minne av industrin eftersom den så snabbt försvinner ur landskapet.¹²² Något ironiskt beskriver Kuchynskyi ändå regionen 2021 som ett "postindustriellt helvete", där den industri som sovjetisk propaganda först lyfte upp som en "socialistisk himmel", sedan utsattes för kraftig avindustrialisering och slutligen fördärvades av krig. Att regionens industri så länge glorifierats som "exceptionell" har blivit ett problem särskilt då regionen avindustrialiserats. Dessutom har mycket annat ignorerats, såsom landsbygden och jordbruket.¹²³ Huruvida Kuchynskyi ser industrin eller industrinostalgin som en orsak till kriget sägs inte explicit. Att den förflutna industrin är betydelsefull står däremot klart.

Likaså står det klart att den tunga industrin är symbolisk för regionen. Även efter Rysslands anfall mot Ukraina i februari 2022 har den tunga industrins betydelse påtalats. I mars ledde de hårda striderna om Mariupol i sydöstra Ukraina till att ett av världens största stålverk, ägt av koncernen Azovstal, tvingades stänga. Den legendariska, kilometerlånga fabriken led stora skador redan innan den blev den sista utposten för striderna i staden i maj 2022, och produktionen därmed stoppades för första gången sedan andra världskriget, något som snabbt uppmärksammades av media. Ännu i mars påpekade företagets vd Enver Tskitishvili dock att bolaget kommer att återvända till staden och bygga upp fabriken för att den återigen ska "arbeta hårt och skänka Ukraina ära såsom den alltid gjort. Eftersom Mariupol är Ukraina. Azovstal är Ukraina".¹²⁴

121. För en inblick i så kallad ruinporr, se Strangleman, "Smokestack nostalgia".

122. Lokot, "Industrial Heaven".

123. Ibid.

124. Ukrinform, 'In Mariupol, Azovstal fully halts operations, first time since 1941' 20.3.2022, www.ukrinform.net/rubric-economy/3434668-in-mariupol-azovstal-fully-halts-operations-first-time-since-1941.html (hämtad 31.3.2022).

Mer än enbart nostalgi

Citatet av Azovstals vd visar vilken symbolisk och nationell betydelse industrin fortfarande har i Ukraina samt hur den kan användas som en faktor också i ukrainsk identitetsbyggande retorik, även om industrin såsom Azovstals fabrik i Mariupol är byggd på sovjettiden. Liknande retorik har även använts av miljardären Rinat Akhmetov, ägare till Azovstal via företaget Metinvest. I maj 2022 sade han att stålverket kommer att byggas upp¹²⁵ efter att Ukraina vunnit kriget. Samtidigt uttryckte han hur stolt han var över att Azovstal var Ukrainas sista bastion i Mariupol.¹²⁶

Förutom att vara ett nostalgiskt och symboliskt redskap har industrin också kommit i kläm på andra sätt i kampen mellan Ryssland och Ukraina. Under Sovjetunionens tidevarv var industrin i Ukraina avgörande för den militärindustriella kapaciteten i hela unionen, och Ukraina ärvde cirka 30 procent av denna. Detta inkluderade hundratala företag som sammanlagt sysselsatte runt 1,5 miljoner människor. Även om ett snabbt förfall inleddes då de nya omständigheterna krävde investeringar som inte fanns tillhanda, är denna industri fortfarande stark.¹²⁷ En stor del av stålet för den ryska rymd- och försvarsindustrin tillverkas i östra Ukraina, och därför har nostalgin och den påföljande önskan att tillhöra Ryssland sammanfallit med ryska intressen i regionen sedan 2014. Särskilt den mer utvecklade industrin kring Charkiv har ansetts intressera Ryssland, men vid sidan av den även kolgruvorna och den övriga järn- och stålindustrin i Donbass.¹²⁸ Dessutom går en stor del av Rysslands främsta gasledningar för export

125. Efter publiceringen av dessa inlägg, i skrivande stund i augusti 2022, har Mariupol fallit i ryska händer och stålverkets öde är därmed osäkert. Detsamma gäller en stor del av industrin i Donbass som skadats allvarligt av kriget och riskerar bli en "död ekonomisk zon". Se 'Expert: Donbass riskerar bli död ekonomisk zon', *Dagens Nyheter* 16.4.2022.

126. 'Rinat Akhmetov: "I'm proud that Azovstal is our bastion of resistance in Mariupol"', *Kyiv Post* 2.5.2022, www.kyivpost.com/article/opinion/op-ed/1065068.html (hämtad 4.8.2022).

127. Anatolli Grytsenko, 'Ukraine's defense sector in transition. Impacts on foreign and security policy', Kurt R. Spillmann et al. (eds.), *Between Russia and the West. Foreign and Security Policy of Independent Ukraine* (Bern 1999), s. 95–96.

128. Bukkvoll, 'Why Putin went to war', s. 271.

genom Ukraina.¹²⁹ Betydelsen har varit mer eller mindre densamma under hela 1900-talet. Enligt historikern Dominic Lieven skulle Ryssland under det tidiga 1900-talet och efter första världskriget aldrig ha kunnat leva vidare som en stormakt utan Ukrainas befolkning, industri och jordbruk.¹³⁰

Industrin i Ukraina har med andra ord varit och är också fortfarande attraktiv och viktig för Ryssland, trots nedgången. Då striderna i östra Ukraina år 2017 ledde till en ekonomisk blockad, och den ryska stadsledningens intresse för att inkorporera Donbass ukrainska industri i den ryska ekonomiska sfären läckte ut, ledde detta även till forskning om hur industrin och företagen såg på en eventuell mer ryskorienterad framtid. Forskningen visade att kritiken mot konflikten var omfattande och att företagen inte såg Ryssland som en ideal ersättande handelspartner till väst och till Ukraina.¹³¹

Sedan dess har kriget givetvis påverkat industrins verksamhetsförutsättningar ännu mer. Redan under de första fyra åren av krig rasade BNP i Donbass med över 60 procent. Enbart i Luhansk föll den industriella produktionen med över 80 procent på fyra år.¹³² Här kan man fråga sig om människorna i och med nostalgin kan, eller ens har tillräckligt med kunskap för att kunna, se skillnad på vad kriget lett till, vad den ukrainska ekonomin de senaste decennierna orsakat och vad som egentligen förändrades år 1991. Det finns så många faktorer som påverkat och fortfarande påverkar industrins välmående i östra Ukraina att det är omöjligt att slå fast vilka omständigheter som påverkat hur. För nostalgin är det ändå irrelevant. Nostalgin behöver inte konkreta fakta och fastslagna orsakssamband för att uppstå och kunna brukas.

På senare år har studier också visat hur dels industrinostalg, dels myter om Donbass betydelse för Ukraina har använts i propaganda.

129. Keith Gessen, 'Was it inevitable? A short history of Russia's war on Ukraine', *The Guardian* 11.3.2022, www.theguardian.com/world/2022/mar/11/was-it-inevitable-a-short-history-of-russias-war-on-ukraine (hämtad 31.3.2022).

130. Dominic Lieven, 'The Russian Empire (1453–1917)', Peter Fibiger Bang et al. (eds.), *The Oxford World History of Empire. Volume Two. The History of Empires* (Oxford 2021), s. 975.

131. Mirimanova, *Economic Connectivity across the Line of Contact in Donbas, Ukraine*, s. 4–5, 32.

132. Mykhnenko, 'Causes and consequences of the war in Eastern Ukraine', s. 543–544.

Det har exempelvis handlat om den djupt rotade myten om att ”Donbass föder hela landet” men inte får något motsvarande tillbaka, vilken använts av proryska separatister.¹³³ Med stöd i medietexter och annan litteratur har forskning också påvisat att industrin använts som ett politiskt påtryckningsmedel och som argument på andra än nostalgiska sätt. Propaganda om hur Donbass varit hjärtat i Ukrainas industri och försörjt resten av landet industriellt har lett till ett missnöje då man samtidigt ansett att man inte fått behövligt ekonomiskt stöd och investeringar tillbaka. Samma missnöje, och propaganda, syntes även i gruvstrejkerna på 1990-talet.¹³⁴ Under 2000-talet har glorifieringen av industriarbetaren och narrativet om Donbass som en industriellt ledande region också använts av bland andra Viktor Janukovitj inför flera val. Regionen har exempelvis uppmärksammats som en lika stor industriregion som resten av Ukraina sammanlagt, även om Donbass de facto stått för enbart 17 procent av landets BNP.¹³⁵

Här bör nämnas att tidpunkten för alla dessa studier är avgörande för vilka faktorer man ser på och för hur man behandlar industrin som en faktor. De yttre omständigheterna, såsom den rådande politiken, ekonomin och graden av exempelvis avindustrialisering är avgörande. Industrin och minnet av den har brukats både före och efter krigsutbrottet 2014, även politiskt. Ett exempel är det ambitiösa projektet Ukrainian Technoland som kring 2010 skulle utmytna i ett stort tekniskt museum vid två nedlagda gruvor i Viktor Janukovitjs östukrainska hemstad Jenakijeve. Syftet var dels att gynna Janukovitj och hans politiska parti, dels att bygga lokal stolthet kring industrin i Donbass och skapa en nationell och internationell bild av Ukraina som industrination.¹³⁶

Industrin behöver, som redan antytts, inte vara något som enbart splittrat Ukraina. Efter Sovjetunionens fall utgjorde den trots allt dominerande industrin också en grundpelare för bygget av en självständig nation. Bland annat tack vare en dominans inom kol- och stålproduktion samt jordbruk, hade Ukraina trots sin i övrigt svaga ekonomi en

133. *Ibid.*, s. 539.

134. Elise Giuliano, 'Who supported separatism in Donbas? Ethnicity and popular opinion at the start of the Ukraine crisis', s. 173.

135. Stebelsky, 'A tale of two regions', s. 37.

136. Sklokina & Kulikov, 'Industrial heritage and its multiple uses in Donbas, Ukraine', s. 45.

unik position bland de öststater som under 1990-talet började bygga upp en ny självständig framtid. Detta faktum har uppmärksammats av medierna även efter krigsutbrottet i februari 2022, bland annat av *The Guardian* i en artikel om huruvida kriget i Ukraina var oundvikligt.¹³⁷

Industriarbetet kan därmed nyttjas även för att ena. Det syns också i det förflutna och kan då givetvis nyttjas även som nostalgi i separatis-tiska syften. Andrzej Gil har med stöd hos Marta Studenna-Skrukwa argumenterat för att Donbassregionen under sovjettiden de facto byggde en stark lokal identitet kring klass, precis som regionen gjort även tidigare i historien. Yrke och vilket arbete man utförde var viktigare faktorer för känslan av tillhörighet än etnicitet eller nationell hemvist. Framför allt inom gruvindustrin existerade en stark prestige kring den egna professionen. Språket, i detta fall ryskan, hade en koppling till identiteten, men inte någon nation. Donbass var med andra ord en region mitt emellan Ukraina och Ryssland och hade inga identitetsmässiga behov av att tillhöra någondera. Detta hängde delvis ihop med avnationaliseringen som var en del av framför allt Nikita Chrusjtjovs och Leonid Brezjnevs vision av ett förändrat Sovjetunionen, men hade också en stark motiverande kraft i den lokala identiteten genom industrin.¹³⁸

Även om regionen förespråkade Ukrainas självständighet år 1991, innebar det inte att man av nationella självidentifieringsorsaker eller etniska orsaker ville vare sig neka en tillhörighet till Sovjetunionen eller identifiera sig med en självständig ukrainsk stat. Enligt Andrzej Gil ligger mycket av problematiken bakom den 2014 påbörjade krisen i östra Ukraina i detta "misslyckade experiment". Regionen har inte fått någon speciell status, i stället har den blivit en spelbricka mellan Moskva och Kiev och en krigszon där "det traditionella Donbass blir något i det förflutna".¹³⁹

Arbetarklassens samhörighet som en destruktiv kraft mot koncepten om nationell identitet i Donbass har påtalats även av andra forskare. Klasssamhörigheten stärktes dessutom av arbetaridealen i Sovjetunionen och den av regimen förespråkade Stachanovit-rörelsen som uppmuntrade arbetarna till att högprestera såsom Aleksej Stachanov, en elitarbetare från Donbass och Stalintiden. Särskilt i Donbass farliga

137. Gessen, 'Was it inevitable? A short history of Russia's war on Ukraine'.

138. Gil, 'Between Russia and Ukraine', s. 85.

139. *Ibid.*, s. 86–87.

och djupa gruvor blev dessa ideal, förstärkta av propaganda, något att eftersträva. I stället för nationell identitet och språk samlades man kring klass, lokalsamhälle och mer sovjetiska identiteter. I och med statusen blev dessa arbetare på köpet symboler för den socialistiska moderniseringen av det rurala Donbass.¹⁴⁰

Samtidigt som industrin därmed blev en stark förenande kraft, blev den också något av ett ideal, en symbol och en grund för samhällets identitet. Förlusten av den blev därför svår. I dag kan man fråga sig om saknaden av denna industri kan vara en större orsak till att vilja närma sig Ryssland än vad den framställts som. Industrin som en stark orsak förminskar inte de språkliga och etniska skälen, men dessa ska heller inte utan eftertanke tas som de givna huvudsakliga orsakerna.

Ett känsligt och komplicerat minne

Industrins roll är i och med sina många beröringspunkter med det övriga samhället mycket svår att beakta som en faktor i olika samhälleliga diskurser, narrativ och processer. Industrins roll kan, som sagt, användas i mycket mer än nostalgiska sammanhang och egentligen handla om något helt annat, såsom ideologi, eller ha en faktisk ekonomisk och materiell betydelse, även om också detta är svårt att sätta fingret på.

I och med Sovjetunionens fall ansågs den främst västerländska liberala politiken och marknadsekonomin ha vunnit kampen mot kommunismen, en kamp mellan de två vid den tiden två största kvarvarande ideologierna i världen. Ytterligare ett bevis på vinsten var den västerländska industrins teknologiska och produktionseffektiva segrer. Men efter det har även liberalismen och industrin i väst kämpat. Finanskrisen 2008 var för många ett tydligt tecken på att inte heller liberalismen hade lösningar på allt. Såsom historikern Yuval Noah Harari uttryckt det var liberalismens påstått ”ohejdbara marsch” kanske inte den bästa lösningen?¹⁴¹ Detta är något som mycket möjligt kan ha påverkat nostalgin i Donbass. Även om Sovjetunionen föll hade industrin i Donbass innan dess under långa tider fungerat och gett arbete, just inom unionen. I dag är läget sämre, och dessutom nedmonteras

140. Yuliya Ilchuk, 'Hearing the voice of Donbas. Art and literature as forms of cultural protest during war', *Nationalities Papers* 45 (2017:2), s. 257.

141. Yuval Noah Harari, *21 tankar om det 21:a århundradet* (Stockholm 2018), s. 17–19.

industrin i väst. I ett reportage av sajten *Quartz* om fotojournalisten Misha Friedman som förevigat vad han kallat "Donbass-romantik", förklarar historikern Tarik Amar hur regionens ekonomi har varit nära kollaps under 2010-talet men trots det inte ensam ska beskylldas för den nuvarande situationen.¹⁴² Förhållandet är komplicerat.

Även under Sovjetunionens tid var det ekonomiska förhållandet mellan dagens Ukraina och Ryssland problematiskt. Trots betydelsen och den industriella och ekonomiska kopplingen var Ukrainas ekonomi en av de svagaste i sovjetblocket. Hungersnöden *Holodomor* på 1930-talet, som setts som en större tragedi för Ukraina än andra världskriget, dödade miljontals ukrainare och upplevdes som en medveten handling av Stalin.¹⁴³ Den ekonomiska relationen mellan länderna är bland annat därför mycket komplicerad, och industrinostalgin som härstammar från sovjettiden är helt klart mycket selektiv, precis på det sätt som Svetlana Boym påpekat att nostalgi ofta fungerar.

Minnet har dock framför allt komplicerats av kriget som inleddes 2014, då industriminnet blev ett "verktyg för både krigsföring och försoning" som Iryna Sklokina och Volodymyr Kulikov uttryckt det. De flesta industrierna som då verkade i Donbass var ekonomiskt orienterade mot Ryssland och hade också proryskt ägarskap. Därmed blev många av dessa spelplaner för den proryska propagandan och arbetarna mobiliserades för att stödja den avsatte Viktor Janukovitj. I och med att industrin nu blev kopplad till separatismen blev det också alltmer politiskt känsligt att synliggöra den industriella stoltheten exempelvis i historisk forskning, som samtidigt arbetade för att bevara det lokala industriminnet av vetenskapliga, historiska och kulturella skäl. Olika parter började nämligen bruka den egna versionen av historien till sin politiska fördel, samtidigt som den andra partens industrihistoriska arv nedvärderades genom propaganda och till och med genom att historiska monument förstördes.¹⁴⁴

142. Daniel A. Medina, 'The broken-down beauty of Eastern Ukraine, 25 years after the end of the USSR', *Quartz* 15.11.2014, www.qz.com/292733/incredible-photos-of-eastern-ukraine-25-years-after-the-end-of-the-ussr (hämtad 1.4.2022). Tarik Amar är en etablerad akademiker och historiker men har också arbetat för den internationellt inriktade men statsägda ryska tv-kanalen Russia Today.

143. Dean, 'Ukraine. europe's forgotten economy', s. 99–100; Gessen, 'Was it inevitable? A short history of Russia's war on Ukraine'.

144. Sklokina & Kulikov, 'Industrial heritage and its multiple uses in Donbas, Ukraine', s. 46.

Från statligt håll började man efter 2014 också ersätta kommunistiska ort- och gatunamn med namn som platserna haft före sovjettiden och oroligheterna från och med 1917, eller med nya namn med koppling till det förflutna före unionstiden. Dessa nya namn har ofta varit kopplade till lokal industri och till industriella entreprenörer, vilket inte godkänts som tillräckligt historiskt grundat av alla. Att detsamma gjorts med monument, exempelvis då ett Leninmonument ersattes av ett stort monument föreställande en gruvarbetares lampa och att gamla sovjetiska monument när de har nedmonterats inte behandlats som nationella arv utan till och med sålts som skrot, har också väckt missnöje. Dessutom har det västeuropeiska industriarvet i östra Ukraina inspirerat till olika västerländskt privatfinansierade stödprojekt för industriminnena i regionen. Det ukrainska 1800-talsindustriarvet har också väckt intresse i Västeuropa och även delvis inkorporerats i det västerländska industrialiseringsnarrativet. Detta har på flera håll i östra Ukraina bemötts positivt på det lokala planet och vissa orter har inspirerats till att omkontextualisera sitt industriarv för att passa in i det europeiska narrativet. Målet har varit att förena och bygga broar, men då viljorna i östra Ukraina skiljer sig stort har detta också splittrat och förgat. Som Sklokina och Kulikov har visat kan industriarvet som fanns där redan före konflikten 2014 ändå förhoppningsvis även ha en förenande effekt, den dag som regionen och Ukraina börjar enas.¹⁴⁵

De medvetna försöken att lyfta fram industriarvet från tiden före 1917 i östra Ukraina är mycket intressanta. Jämfört med att blicka tillbaka på sovjettiden, drygt trettio år tillbaka i tiden, lär det ändå vara mycket svårare att skapa en koppling till industriarvet från tiden före och kring första världskriget, över hundra år och flera generationer bakåt. Oberoende av vad som är möjligt eller inte, är det dock tydligt att industrin i östra Ukraina används som ett verktyg i olika syften, även politiska, och på mycket olika sätt av olika aktörer. Vid sidan av att ha haft potential att vara ett både medvetet och undermedvetet argument för att fortsätta tillhöra Ukraina eller vända sig mot Ryssland, har industrihistorien och industrinostalgin därmed varit ett konkret verktyg i den lokala politiken och konflikten liksom rekonstruktionen av ett östukrainskt industriarv.

145. *Ibid.*, s. 47, 49, 51, 53–54. Även David Marples, 'Decommunization in Ukraine. Implementation, pros and cons,' *New Eastern Europe* 16.9.2016, www.neweasterneurope.eu/2016/09/16/decommunisation-in-ukraine (hämtad 2.8.2022).

Vad är och vad leder nostalgin till i Ukraina?

De flesta artiklar och inlägg i media som analyseras i denna uppsats publicerades kring 2014 eller kort därefter. Efter det har forskningen fortsatt studera tematiken och konflikten ur olika perspektiv, men västerländsk och engelskspråkig media har överlag endast minimalt skrivit om krisen med industri som utgångspunkt eller ämne, eller över huvud taget som något som är värt att beakta i sammanhanget. Debatten om Ukrainas avindustrialisering har däremot fortgått på andra och mycket mindre objektiva och neutrala forum, även på engelska, och därmed riktat sig till en publik utanför Ryssland och Ukraina. Detta visar att en analys av enbart engelskspråkiga medier också tjänar ett syfte. Debatten försiggår på engelska även i Ukraina och i Ryssland, troligtvis åtminstone delvis för att påverka omvärlden. Därmed är det också intressant att studera den bild som engelskspråkiga medier förmedlat, och hur denna förhåller sig till vad forskning påvisat.

Resultatet av Iryna Sklokinas och Volodymyr Kulikovs studie ger ganska långt en annan bild av bruket av industrinostalgin i östra Ukraina än vad materialet för denna uppsats gör. Sklokina och Kulikov visar hur industriarvet många gånger omvärderats, från förnekande till förstörelse och omvärdering, men framför allt hur man vill glömma industrin på grund av dess smärtsamma kollaps och dess association med sovjetnostalgin och separatisthotet. Medan vissa är missnöjda över att industrihistorien inte får tillräcklig synlighet anser andra att det förflutna lyfts upp för mycket. Vad gäller själva industrihistorien och hur den skrivs i östra Ukraina påpekar Sklokina och Kulikov att den blivit mer kritisk, bland annat kring industrins negativa effekter men att den fortfarande glorifierar och skapar myter för framtiden.¹⁴⁶ Att Sklokinas och Kulikovs analys antyder att industriminnet ignoreras kan handla om att de inte fokuserat på hur det används specifikt i Donbass, i offentligheten och av separatister.

Även om forskningen långt ifrån enhälligt pekat på en konkret industrinostalgi som ett argument för annektering, självständighet eller annan förstärkt koppling till Ryssland i Donbass, har studier och medie-rapportering visat att befolkningen i regionen har en sovjetnostalgi. Även om man kan fråga sig om den är statisk, alltså härstammar från

146. Sklokina & Kulikov, 'Industrial heritage and its multiple uses in Donbas, Ukraine', s. 59–60.

just 1991 och därmed kan försvinna när äldre generationer går bort, är den tills vidare synlig. En del forskning visar dock också att nostalgin inte skiljer sig åt avsevärt mellan äldre och yngre.¹⁴⁷ Dessa studier går exempelvis inte ihop med studier som visat att ålder, språkkunskaper och belåtenhet med den egna livssituationen påverkar huruvida personen är mer proryskt eller västerländskt sinnad. År 2014 visade en studie gjord i Luhansk att yngre välutbildade och toleranta människor med bättre kunskaper i engelska och med en högre belåtenhet oftare var proväst, medan äldre ryskspråkiga personer med lägre utbildning och mindre tolerans ofta hade proryska preferenser.¹⁴⁸ Studien gjorde inga kopplingar till vare sig industrinostalgia eller annat tillbakablickande, men dess resultat som visar att de äldre i högre grad blickade mot öst kan mycket möjligt ha en grund i en nostalgia till forna sovjetiska tider. Om det däremot inte finns en skillnad mellan äldre och yngre kan det i sin tur antyda att politiken i dag inte hänger ihop med den tidliga sovjetnostalgia, och därmed knappast heller med den mer rumsliga industrinostalgia.

Trots stora skillnader inom och mellan de östukrainska regionerna förenas de av en stor befolkning av etniska ryssar, den geografiska närheten till Ryssland, tung industri och särskilt militärindustri samt en stark sovjetidentitet inom den egna självbilden.¹⁴⁹ Narrativen om den glorifierade tiden som en del av Sovjetunionen och den efterföljande nostalgin har, som visas i denna uppsats, använts explicit av politiker. Frågor om sysselsättning och om industrins och ekonomins framtid har givetvis varit viktiga i olika lokala och nationella val, men ett extra fokus har därtill lagts på en mer nostalgisk tillbakablick på Sovjetunionen. I narrativet om den forna unionen har forskare visat att både industri och olika frågor om språk, etnicitet, kultur och historia får plats.¹⁵⁰ Till detta kan även Vladimir Putins visioner om och mytskapande kring det så kallade Nya Ryssland, *Novorossiya*, kopplas. Sydöstra Ukraina,

147. Giuliano, 'The social bases of support for self-determination in East Ukraine', s. 519; Giuliano, 'Who supported separatism in Donbas? Ethnicity and popular opinion at the start of the Ukraine crisis', s. 172.

148. Michael Gentile, 'West oriented in the East-oriented Donbas. A political stratigraphy of geopolitical identity in Luhansk, Ukraine', *Post-Soviet Affairs* 31 (2015:3), s. 218–219.

149. Hryhoriy Nemyria, 'Regional identity and interests. The case of Eastern Ukraine', Kurt R. Spillmann et al. (eds.), *Between Russia and the West. Foreign and security policy of independent Ukraine* (Bern 1999), s. 305.

150. Stebelsky, 'A tale of two regions', s. 37–38.

inklusive området där Donbass ligger, utgjorde en del av det så kallade nya Ryssland från och med 1700-talet. År 2014 återuppväckte Putin begreppet i ett tv-tal.¹⁵¹ Även i detta nostalgiska, geografiska begrepp och mytbygge har industrin en roll. Industrin är nämligen central när detta nya Ryssland ska uppkomma.¹⁵² Bruket av både *Novorossiya* och Sovjetrepubliken Donetsk-Krivoj Rog som element i argumenten för Rysslands anspråk på Donbass har starka kopplingar till glorifieringen av den forna sovjetiska industrin. Som motvikt till de ryska anspråken har lokala historiker därför fokuserat mer på industrihistorien före inkorporeringen av regionen i Sovjetunionen efter första världskriget.¹⁵³ Också genom dessa exempel är det tydligt hur industrihistorien, och därmed nostalgin, brukats och modifierats enligt politiska behov i östra Ukraina, även om det inte konkret uttalats.

Nostalgin i östra Ukraina kan bland annat därför breddas till att omfatta både den forna sovjettiden och det forna industriella rummet. Alastair Bonnett ser nostalgi som en avsaknad av främst rum, i andra hand av en förfluten tid. I ett större perspektiv handlar det om ett uppror mot den moderna uppfattningen om tid, historisk tid och framsteg. Nostalgi handlar om en inre kamp för att kunna återbesöka tid lik-som man återbesöker rum, att göra historia till en privat eller kollektiv mytologi, att vägra gå med på att klockan inte går att vrida tillbaka, menar Svetlana Boym.¹⁵⁴ Detta kan mycket väl vara fallet i Donbass.

Nostalgin i Ukraina passar också in på teorier om 1900-talet som ett nostalgiskt sekel. Seklet gick från ett framåtblickande utopiskt tänkande men slutade i nostalgi. Nostalgin tog över då utopin skadades och i stället riktades bakåt. Boym har spårat brytningspunkten, där den positiva tron på framtiden slutgiltigt dog ut, till 1960-talet.¹⁵⁵ I dåtida Sovjetunionen och Ukraina kan detta mycket möjligt ha förskjutits till 1990-talet, en brytningspunkt som i och med kommunismens fall ledde till det omtalade påståendet *the end of history*.¹⁵⁶ Efter det blev

151. Christian Caryl, 'Novorossiya is back from the dead', *Foreign Policy* 17.4.2014, www.foreignpolicy.com/2014/04/17/novorossiya-is-back-from-the-dead (hämtad 1.4.2022).

152. Marlene Laruelle, 'The three colors of Novorossiya, or the Russian nationalist myth-making of the Ukrainian crisis', *Post-Soviet Affairs* 32 (2016:1), s. 61.

153. Sklokina & Kulikov, 'Industrial heritage and its multiple uses in Donbas, Ukraine', s. 47.

154. Boym, *The Future of Nostalgia*, s. XV.

155. *Ibid.*, s. XIV.

156. Exempelvis Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man* (New York 1992).

nostalgin kanske ännu starkare i och med både den förlorade sovjet-tiden och Boyms ”förlorade utopistiska 1900-tal”.

Nostalgin är dock givetvis inte så enkel. När både tid och rum tas in blir nostalgin allt komplexare. Nostalgin kan också vara prospektiv, inte enbart retrospektiv. Det tar sig uttryck främst i hur ”det förflutnas fantasier determineras av samtidens behov” och hur ”det har direkt inverkan på framtidens realiteter”. Där sammanstrålar alltså nostalgisk längtan och progressivt tänkande. Resultatet är en framåtblickande nostalgi.¹⁵⁷ Det här är mycket tydligt i Ukraina. Att nostalgin handlar om ett komplicerat, smutsigt och betungande arv är också en faktor. För att minnet av detta ska bära nostalgin och kunna nyttjas politiskt måste vissa aspekter ignoreras.¹⁵⁸

Att nostalgi hela tiden har potential att omformas enligt nuet, dess behov och dess aktörer, är också tydligt i Ukraina. Ett samtida ryskt uttryck sammanfattar nostalgins nuvarande ställning i världen ganska bra. Enligt det har det förflutna blivit mycket mer oförutsägbart än framtiden.¹⁵⁹ Industrinostalgin i östra Ukraina kan utan tvekan studeras även utifrån Svetlana Boyms och andra nostalgiforskarens tankar om ansvar, selektivt bruk, utopier och förlorat självförtroende.

Boym ger även på andra sätt perspektiv på hur komplex och paradoxal nostalgin är i förhållande till bruket av den. Att längta efter något förflutet kan bygga upp en empati människor mellan, men när vi försöker bygga upp en identitet och gemenskap kring denna längtan går vi ofta skilda vägar, och samförståndet kring det saknade försvinner. Vi kan med andra ord dela en längtan (algia) men inte en återvändo hem (nostos). ”Hemmet”, om det så är en stad, kultur, epok eller fabrik finns inte längre. Dessutom kan det verkliga förflutna ”hemmet” vara hopblandat med ett inbillat (utopistiskt) sådant.¹⁶⁰ Här finns en av farorna med nostalgi, något som är mycket tydligt i östra Ukraina. Det som en gång sammanförde människor, industrin och identiteten

157. Boym, *The Future of Nostalgia*, s. XIV, XVI.

158. För forskning kring komplicerade industriarv, aktivism, politik och nostalgi, se exempelvis Adam Mayer, 'More than just jobs. Understanding what drives support for a declining coal industry', *The Extractive Industries and Society* 9 (2012), s. 1–11; Deborah Rudacille, 'A lethal nostalgia', *Aeon* 23.4.2015, www.aeon.co/essays/how-toxic-is-smokestack-nostalgia (hämtad 1.4.2022).

159. Boym, *The Future of Nostalgia*, s. XIV.

160. *Ibid.*, s. XV–XVI.

hos arbetargemenskapen och arbetarklassen, kan med andra ord i det långa loppet även skada gemenskapen i lokalsamhället. Industrigemenskapens förenande kraft övergår till en splittrande nostalgi, samtidigt som även andra splittrande krafter såsom etnicitet eller språk kan påverka.

Det är också viktigt att poängtera att industrinostalgin i östra Ukraina i första hand inte är en traditionell nostalgi gentemot exempelvis modernitet. Traditionellt har nostalgi setts som både "en bitter-söt bieffekt av modernitet och en potentiell orsak till motståndet mot de förändringar modernitet för med sig".¹⁶¹ Även om den givetvis haft potential att påverka, har industrinostalgin i östra Ukraina inte fötts som svar på motsvarande naturliga strukturella förändringar, automatisering, världshandel och globalisering¹⁶² såsom i väst, utan i första hand som en följd av förändrade livsvillkor och handelskontakter i och med Ukrainas självständighet och Sovjetunionens fall. Däremot kan nostalgien precis som i väst delvis handla om en saknad efter det gamla heltidsjobbet, vilket blivit allt ovanligare i både öst och väst.¹⁶³

I flera av medietexterna som studeras i denna uppsats är det tydligt att nostalgien handlar om ett visst motstånd. Enligt Steven High och David Lewis är detta typiskt för ett tidigt skede av nostalgien som följer på avindustrialisering. Globalt har dock den en gång så starka berättelsen om motstånd förbytts i ett dominerande narrativ kring förlust och en offermentalitet.¹⁶⁴ Här blir det intressant att diskutera var i denna utveckling östra Ukraina står i dag. Utifrån den bild som målas upp både i medietexterna och i forskningen, verkar invånarna i östra Ukraina först ha gjort motstånd genom strejker på 1990-talet, sedan tagit rollen som ett offer och därefter beskyllt andra aktörer för utvecklingen. Eftersom Sovjetunionen inte längre existerat har man inte kunnat beskylla den forna unionen utan i stället vänt anklagelserna mot den nya makten.

161. Nadia Atia & Jeremy Davies, 'Nostalgia and the shapes of history', *Memory Studies* 3 (2010:3), s. 181.

162. Globalisering och flera andra processer har givetvis haft en inverkan på utvecklingen i Ukraina, särskilt då landet efter Sovjettiden alltmer riktat sig västerut. För en aktuell forskning kring förhållandet mellan globalisering, industrialisering, avindustrialisering, avglobalisering och hur människor upplevt detta i forna Jugoslavien, se Anna Calori, 'Losing the global. (Re)building a Bosnian enterprise across transition', *Business History*, (2020), s. 1–16.

163. Ulrich Beck, *The Brave New World of Work* (New York 2014), s. 7.

164. High & Lewis, *Corporate Wasteland*, s. 12.

Dessa tankeställare kan vara viktiga att hålla i minnet i många andra politiska processer där erfarenheter och upplevelser av avindustrialisering utgör faktorer. I fallet östra Ukraina finns mycket som talar mot potentialen till nostalgi och också mot att den skulle kunna användas som ett verktyg, medan andra faktorer, studier och speciellt de medietexter som analyserats i denna uppsats talar för det. Både materialet och forskningen bör dock tas med en nypa salt. Subjektiviteten som bottnar i det känsloladdade läget i östra Ukraina genomsyrar mycket. Detta visar dock också att industri upprör och kan bli politik. Hur stark industrinostalgin är och hur mycket den när allt kommer omkring används som ett argument i olika politiska processer eller konflikt-situationer, medvetet och omedvetet, är oklart, men att den har potential att användas är mer än tydligt.

Sammanfattning – nostalgin som politiskt verktyg

Denna uppsats har diskuterat industrialiseringen, avindustrialiseringen och industrinostalgin roll i Ukrainakrisen utifrån befintlig forskning och främst engelskspråkiga medietexter från och med Ukrainakrisens militära startskott 2014 fram till och med Rysslands invasion av Ukraina 2022. Uppsatsen visar hur industrinostalgin hos lokalbefolkningen i den omstridda Donbassregionen haft potential att fungera och även konkret användas som ett verktyg och argument för varför de östligaste delarna av Ukraina borde eller inte borde vända sig österut mot Ryssland. Uppsatsen visar att industrin varit ett outtalat men trots det synligt och välanvänt verktyg för att uttrycka identitet och offermentalitet, påverka åsikter och motivera olika politiska argument, åtminstone i texter som riktas till en engelskspråkig och därmed främst västerländsk publik. Argumenten har handlat om att industrin och ekonomin mår bättre på den sovjetiska tiden. Eftersom nedgången efter det har skyllts på makten i Kiev, som dessutom under en stor del av Ukrainas självständiga tid sedan 1991 varit västvänlig, har invånare i östra Ukraina i och med nostalgin sett regeringen i Moskva som ett bättre alternativ än den i Kiev. På grund av ett missnöje i nuet har invånarna nostalgiskt sett tillbaka på tiderna då Donbass var ett enligt dem välmående industriellt landskap, med fler jobb och högre löner och då Ukraina var en del av Sovjetunionen.

Samtidigt finns det faktorer, forskning och mediebevakning som talar emot att förlorad industri skulle ha skapat argument för en viss

form av utveckling och önskemål om frigörelse eller annektering. Dessutom finns det historiska omständigheter som talar emot det som nostalgin bygger på, fakta som har potential att skada de argument som används politiskt. Detta är nämnvärt men samtidigt irrelevant för nostalgin eftersom den inte fungerar som ett rationellt argument utan som en vision och fantasi som medvetet eller omedvetet tjänar ett politiskt syfte. Nostalgin kring den forna industrin kan ha handlat lika mycket om en icke målmedveten nostalgi från gräsrotsnivå som en medveten nostalgi ovanifrån, underbyggd av politiska syften. För att studera detta skulle en ingående analys av politiskt lokalt material och gräsrotsnivåns upplevelser och röster behövas.

Denna uppsats gör inte anspråk på att lyfta upp industrinostalgin som en faktor i krisen på bekostnad av andra faktorer, men däremot på att belysa den som ett element som annars skulle riskera att glömmas bort. Uppsatsen ger enbart en inblick i en fråga som förtjänar en mycket mer djupgående analys. Trots den språkliga avgränsningen nås nostalgin på lokalplanet tack vare de engelskspråkiga mediernas fokus på lokala röster. Trots det skulle rysk- och ukrainskspråkiga texter och källor med fördel kunna studeras i fortsatt forskning. Detsamma gäller frågor kring bland annat etnicitet, ideologi och annan politik, liksom hur annan historia brukas, exempelvis andra världskrigets erfarenheter. Även om flera av dessa tangerats i uppsatsen förtjänar dessa mer synlighet och en fullständig analys som ger en bild av deras komplexa hopflätningar. Hur allt detta har kommunicerats till lokalbefolkningen, som ständigt påverkas av argumenten och konflikten, skulle också förtjäna en grundligare analys.

Krisen i östra Ukraina kan inte förklaras med och förenklas till enskilda faktorer, varken samtida eller historiska. Det starka fokuset på språk och etnicitet samt på den ryska inblandningen, som dominerat mediebevakningen sedan 2014, kan leda till att annat glöms bort. I och med att nedlagd industri och nostalgi till forna dagar och industriella rum, använts som argument även i exempelvis det amerikanska presidentvalet 2016 och i Storbritanniens utträde ur EU, argumenterar jag för att industri överlag är en faktor som förtjänar synlighet i politiska sammanhang och som ett element att beakta då politiska resonemang och argument för ett visst beslut eller en viss utveckling förs fram lokalt och nationellt. Nostalgin berättar inte hur något "egentligen varit", och kan rent av ignorera tydliga och bevisade fakta för att i stället kon-

struera personliga och/eller kollektiva idealnarrativ. I fallet Ukraina är detta tydligt, och utgör ytterligare ett argument för att nostalgin kan nyttjas och utnyttjas exempelvis politiskt, endera politiskt konstruerad eller konstruerad på annat håll och använd i politiska sammanhang.

Eftersom nostalgin i östra Ukraina har använts med hopp om att nå något bättre, men med utgångspunkt i det selektiva minnet av och fantasin om den förflutna sovjettiden, har den med andra ord varit framåtblickande. Missnöjet med ekonomins och industrins situation i nuet har varit avgörande och öppnat upp för bruket och politiseringen av det förflutna och av historien. Missnöje över förlorad industri och förlorade arbetstillfällen existerar över hela världen, men på få platser bidrar detta till en så djup konflikt som den i östra Ukraina, eller till så drastiska politiska omställningar som i USA och Storbritannien. Industrinedläggningar har dock så omfattande effekter på samhället att den industriella historien har potential att bli ett effektivt politiskt argument, eller i värsta fall ett verktyg för att bruka och missbruka historien för egen vinning, rent av bli en delorsak för att starta och motivera krig och konflikt. Det visar industrins roll i Ukrainakrisen.